

HUN VERLEDEN IS NIET HUN TOEKOMST

Actieplan Aanpak meisjesslachtoffers van loverboys/
mensenhandel in de zorg voor jeugd

HUN VERLEDEN IS NIET HUN TOEKOMST

Actieplan Aanpak meisjeslachtoffers van loverboys/
mensenhandel in de zorg voor jeugd

© 2014 Nederlands Jeugdinstituut

Overname uit deze uitgave alleen met bronvermelding

Commissie Aanpak meisjesslachtoffers loverboys/mensenhandel in de zorg voor jeugd (Commissie Azough)

Op initiatief en met ondersteuning van Jeugdzorg Nederland.

Met financiële steun van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Projectsecretariaat

Marianne Berger/Stefanie Abrahamse

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

T. (030) 230 63 44

E. info@nji.nl

www.nji.nl

Redactionele ondersteuning

Annemies Gort - Tekstburo Gort

Vormgeving

Punt Grafisch Ontwerp, Utrecht

VOORWOORD

'Het is een soort verslaving of misschien zelfs een vorm van radicalisering. De meisjes waar het om gaat worden steeds verder van hun soms onveilige huis en haard gedreven en gelokt. Met allerlei verleidings- en controletechnieken, door chantage, verkrachting en geweld komt het slachtoffer steeds meer onder het juk en in de ban van de mensenhandelaar.', aldus een van de deelnemers van de klankbordgroepen.

Dit citaat illustreert hoe complex de problematiek van loverboytactieken en mensenhandel is en het illustreert hoe vasthoudend, betrokken en gelaagd de aanpak van deze problematiek moet zijn. Als Commissie Aanpak meisjesslachtoffers loverboys/mensenhandel in de zorg voor jeugd hebben wij ons in de afgelopen maanden intensief gebogen over de uitdagingen en obstakels voor een zo effectief mogelijke signalering, opvang en behandeling van meisjes die hier het slachtoffer van zijn. Het zijn deze meisjes geweest die centraal stonden in de gesprekken die de commissie onderling en met verschillende deskundigen, professionals uit de praktijk en ervaringsdeskundigen heeft gevoerd. Meiden en jonge vrouwen die zich ondanks hun soms ogenschijnlijke assertiviteit zeer eenzaam en kwetsbaar voelen. Buitengesloten, misbruikt en mishandeld, soms niet gezien of serieus genomen, met aangrijpende persoonlijke verhalen die niemand onberoerd laten. Gelukkig zijn ze ook vindingrijk en veerkrachtig en vechten ze mee voor beter. Hun verleden is niet hun toekomst. Deze meisjes, deze jonge vrouwen kunnen ieders dochter, zusje of buurmeisje zijn. Ze zijn ieders dochter, zusje en buurmeisje. Ze zijn onze dochters, zusjes en buurmeisjes, ze zijn onze verantwoordelijkheid - als samenleving, overheid en zorgverleners. Met dit als uitgangspunt is de commissie aan het werk gegaan.

Voor u ligt een Actieplan dat het samenspel is van de expertise, betrokkenheid en vasthoudendheid van velen die zich dagelijks bezig houden met deze problematiek. Met concrete maatregelen en instrumenten en duidelijke keuzes hopen we als commissie een stevige bijdrage te leveren aan die gedeelde verantwoordelijkheid. Het mag duidelijk zijn dat het toepassen en inbedden van de voorstellen het nodige vergt van instellingen, die tegelijkertijd te maken hebben met een zeer ingrijpende transitie die al het nodige vraagt van de sector als geheel. De verantwoordelijkheid voor een stevige implementatie ligt dus ook niet alleen bij de betreffende jeugdzorginstellingen. Zij moeten er op kunnen rekenen dat ook andere betrokkenen, als onderzoeks- en kennisinstututen, beroepsorganisaties, de Inspectie Jeugdzorg, gemeenten en de ministeries hun verantwoordelijkheid oppakken. Deze verantwoordelijkheid zal ook in het Actieplan benoemd worden. Dit Actieplan vormt het begin van een nieuwe fase waarin de verschillende bouwstenen in het plan leiden tot een steviger bouwwerk waarin deze meisjes beter gezien, herkend, beschermd en behandeld zullen worden.

Ik dank de vele gesprekspartners vanuit zorg, politie, justitie en verschillende maatschappelijke organisaties die deskundig, openhartig en gedreven hebben bijgedragen aan de uitwisseling van kennis en ervaring. Ik dank de bewindspersonen en medewerkers van de Ministeries van VWS en Veiligheid en Justitie voor hun belangstelling en betrokkenheid, onze onafhankelijkheid daarbij respecterend. Ik dank Jeugdzorg Nederland die zich zeer geëngageerd heeft betoond, evenzeer onze onafhankelijkheid respecterend. Ik dank de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen en haar medewerkers voor hun vakkundige en gedreven bijdrage. Ik dank de commissie Rouvoet voor de goede samenwerking.

Grote dank is verschuldigd aan de leden van de Commissie die, ieder vanuit haar eigen deskundigheid, maar allen vanuit dezelfde bevoegdheid en persoonlijke betrokkenheid ten aanzien van zowel het verleden als de toekomst van deze meiden, hebben bijgedragen aan dit resultaat.

Ook ben ik Marianne Berger en Stefanie Abrahamse van het Nederlands Jeugdinstituut zeer erkentelijk, zonder hun doortastende inhoudelijke en praktische ondersteuning was dit alles niet mogelijk geweest en beslist minder soepel verlopen.

Bovenal wil ik de jonge vrouwen en meiden die wij hebben mogen spreken danken. Hun moed en doorzettingsvermogen kan niet onderschat worden. Zij maken van hun verleden niet hun toekomst.

Naima Azough

INHOUD

1	Waarom dit actieplan?	7
2	Wat zijn de cijfers en achtergronden?	11
3	Signaleren en registreren: hoe kan het beter?	19
4	Hoe zorgen we voor optimale opvang en behandeling?	25
5	Actiepunten	32
	Literatuur	43
	Bijlagen	
1	Deelnemers klankbordgroepen en gesprekspartners	45
2	Artikel 273f Wetboek van Strafrecht	46

1 WAAROM DIT ACTIEPLAN?

De commissie Aanpak meisjesslachtoffers loverboys/mensenhandel¹ in de zorg voor jeugd is mei 2014 gestart om een bijdrage te leveren aan een beter hulpaanbod aan (vermoedelijke en potentiële) minderjarige meisjesslachtoffers. In dit hoofdstuk leest u de vier belangrijkste redenen waarom dit actieplan is opgesteld en hoe de commissie aan de slag is gegaan.

Aanleiding voor het actieplan

Steeds meer slachtoffers

Al jaren neemt het aantal geregistreerde jonge slachtoffers van loverboys en mensenhandel toe. Volgens de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen gaat het in 2009 om 63 Nederlandse minderjarige (vermoedelijke) slachtoffers van mensenhandel, in 2013 is dit aantal gestegen naar 165 kinderen en jongeren, voornamelijk meisjes.

Er is geen goede aanpak

Volgens de jeugdzorg ontbreekt het aan een integrale ketenaanpak voor slachtoffers van mensenhandel, variërend van vroegsignalering van kwetsbare meisjes tot intensieve behandeling van ernstig getraumatiseerde meisjes en de re-integratie in de samenleving. Problemen die vanuit de jeugdzorg en andere partijen worden aangegeven:

- signalering en screening zijn niet eenduidig en consequent
- gebrekkige registratie van slachtoffers
- beschikbare programma's worden niet structureel ingezet
- het is niet duidelijk welke aanpak het beste werkt
- er is veel kennis en kunde maar die is versnipperd en wordt onvoldoende structureel benut.

De jeugdzorg wil doorpakken

Door de jeugdzorg is al veel geïnvesteerd om de aanpak te verbeteren. Specialistisch, gefaseerd en op maat zijn hierbij de kernwoorden. De jeugdzorg wil deze initiatieven voortzetten en zorgen dat de expertise structureel wordt benut binnen de sector. Hiervoor zijn drie dingen nodig:

- 1 Een goed onderbouwde en effectieve aanpak.
- 2 Goede signalering en daarmee registratie van slachtoffers.
- 3 Een algemene werkwijze gericht op preventie, herkenning en eerste opvang.

Uit de combinatie van deze maatregelen vloeit mettertijd, naar verwachting, ook een hogere aan-giftebereidheid voort. Dit is niet alleen van belang voor het huidige jeugdzorgdomein maar ook voor het brede domein van jeugdhulp.

¹ In dit actieplan worden de termen loverboy en mensenhandelaar in combinatie gebruikt, hoewel een loverboy feitelijk een mensenhandelaar is (zie ook hoofdstuk 2). De term 'loverboy' wordt gebruikt omdat deze aanduiding veel herkenning oproept. De term 'mensenhandelaar' wordt gebruikt omdat deze aanduiding de ernst van de situatie benadrukt en daarnaast een breder justitieel kader behelst. Het plaatsen van de problematiek in de context van mensenhandel biedt meer mogelijkheden om de expertise van politie en justitie te verbinden met de inhoudelijke expertise.

Nationaal Rapporteur wil betere opvang van slachtoffers

De Nationaal Rapporteur pleit in meerdere rapportages over mensenhandel in de jeugdzorg voor investering in de bescherming van slachtoffers, zij hebben recht op veilige en geschikte opvang. Herhaald slachtofferschap kan hierdoor afnemen en de aangiftebereidheid zal toenemen. In relatie tot de transitie van de jeugdzorg stelt de Nationaal Rapporteur (2013): 'Wetende dat deze meisjes niet altijd binnen hun regio geplaatst kunnen worden en het financieel niet rendabel dan wel haalbaar is dat elke regio inzet op het specialisme dat vereist is voor deze groep, moet binnen de stelselwijziging expliciet aandacht worden besteed hoe voor deze kwetsbare groep op landelijk dan wel bovenregionaal niveau de jeugdhulp zo wordt ingericht dat deze de opvang en behandeling ontvangt die nodig is.'

De commissie

Op initiatief van organisaties aangesloten bij Jeugdzorg Nederland is, met steun van het Ministerie van VWS en met ondersteuning door Jeugdzorg Nederland, een commissie ingesteld die, onder leiding van een onafhankelijk voorzitter, een bijdrage gaat leveren aan de verbetering van het hulpaanbod aan (vermoedelijke en potentiële) minderjarige meisjesslachtoffers van loverboys/mensenhandel.

De commissie 'Aanpak meisjesslachtoffers loverboys/mensenhandel in de zorg voor jeugd' - ook wel commissie Azough genoemd - heeft de concrete opdracht om een actieplan te maken met daarin aandacht voor:

- eenduidige vroegsignalering en screening van (vermoedelijke en potentiële) slachtoffers
- registratie en monitoring
- onderbouwing van het hulpaanbod aan slachtoffers, inclusief nazorg
- ketensamenwerking op cliëntniveau
- verspreiding van onderbouwde/effectieve aanpakken en good practices/professionalisering.

Bij de uitwerking is een brede benadering van belang, zodat de voorgestelde verbeteringen zoveel als mogelijk 'transitieproof' zijn. Waar mogelijk wordt aangesloten bij lopende trajecten.

Samenstelling commissie

Voorzitter:

- Naima Azough - oud-Tweede Kamerlid GroenLinks

Commissieleden:

- Ans van de Maat - bestuurder Intermetzo, gemandateerd woordvoerder bestuur Jeugdzorg Nederland inzake de aanpak van seksueel misbruik
- Lou Repetur - senior projectleider & adviseur Huiselijk en Seksueel Geweld en Veiligheid Movisie
- Krijnie Schotel - bestuurder Horizon
- Lian Smits - bestuurder Kompaan & de Bocht
- Linda Terpstra - bestuurder Fier
- Caroline Verkerk - afdelingshoofd Zorgbeleid Jeugdzorg Nederland
- Renate de Vries - bestuurder De Rading/Jeugdhulp op Maat

Waarnemers:

- Christel van Beurden- beleidsmedewerker ministerie van Veiligheid en Justitie
- Mitzi Mulder - beleidsmedewerker bij ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Toehoorder:

- Frank Nooteboom - Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen

Projectsecretariaat:

- Marianne Berger - Nederlands Jeugdinstituut
- Stefanie Abrahamse - Nederlands Jeugdinstituut

Bijeenkomsten

De commissie is medio mei 2014 ingesteld. In de aanloop heeft commissievoorzitter Naima Azough een gespreksronde gehouden met alle commissieleden individueel. Voor de totstandkoming van dit actieplan hebben vijf commissiebijeenkomsten plaatsgevonden. Daarnaast is in kleinere werkgroepbijeenkomsten gefocust op specifieke onderwerpen als signalering en registratie en seksespecifiek werken.

Verder hebben gesprekken plaats gevonden met de Nationaal Rapporteur Mensenhandel, het Openbaar Ministerie, een expert mensenhandel van de Politie, Bureau Jeugdzorg, voorzitter commissie Voorkomen Seksueel Misbruik in de Jeugdzorg, ZonMw en met een voormalig slachtoffer mensenhandel (zie bijlage 1 voor gesprekspartners).

Om voorstellen te toetsen en te concretiseren zijn middels klankbordgroepen een aantal professionals uit de praktijk betrokken bij de uitwerking van het Actieplan (zie bijlage 1 voor de deelnemers).

Aansluiting bij andere trajecten

Bij de totstandkoming van het actieplan en de uitwerking van de aanbevelingen is zoveel mogelijk aangesloten bij lopende trajecten. Hiermee worden optimale mogelijkheden gecreëerd om de actiepunten te realiseren.

• **Kwaliteitskader over voorkomen seksueel misbruik in de jeugdzorg**

Het Kwaliteitskader 'Voorkomen seksueel misbruik in de jeugdzorg' (Commissie Voorkomen Seksueel Misbruik in de Jeugdzorg in opdracht van Jeugdzorg Nederland, 2013) bevat handvatten voor de aanbevelingen van de commissie Samson, ter verbetering van het kwaliteitsbeleid rond het voorkomen van seksueel misbruik. Gezien de overlap in problematiek bieden deze handvatten eveneens aanknopingspunten voor de aanpak van loverboy/mensenhandelproblematiek.

• **Nationaal Verwijsmechanisme slachtoffers mensenhandel**

In het interdepartementale project 'Nationaal Verwijsmechanisme slachtoffers mensenhandel' (SZW, VWS en Veiligheid en Justitie) wordt een mechanisme ontwikkeld op aanbeveling van de Nationaal Rapporteur (Nationaal Rapporteur, 2013). Deze ziet het verwijsmechanisme als een allesomvattend, bindend kader waarin de taken en verantwoordelijkheden van de verschillende organisaties zijn vastgelegd: wie doet wat wanneer voor slachtoffers van mensenhandel? Er wordt één indicatorenlijst ontwikkeld voor alle soorten groepen en alle soorten sectoren, ook voor de jeugdzorg (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2013).

• **Programma ZonMw Effectief werken in de jeugdsector**

In het kader van het programma 'Effectief werken in de jeugdsector' heeft ZonMw een concept-programmavoorstel geschreven voor de programmaliijn 3D 'Opvang en behandeling van slachtoffers van loverboys en mensenhandel'. De looptijd van deze programmaliijn is van medio 2014

tot medio 2019. Het doel is om veelbelovende aanpakken en onderzoek boven tafel te krijgen over de effectiviteit van opvang en behandeling van slachtoffers van loverboys. De commissie Azough is door het ministerie van VWS verzocht een advies te geven op de opzet en inhoud van de programmalijs.

Jongensslachtoffers

De commissie is zich ervan bewust dat mannelijke, minderjarige slachtoffers buiten beeld blijven. In een publicatie van Movisie (van Oosten et al., 2013) wordt geschat dat er in Nederland circa 1500 minderjarige jongens zijn die zich prostitueren. Ruilseks (seks in ruil voor geld, goederen of diensten) is in de ogen van veel jongens niet hetzelfde als prostitutie, maar dat neemt niet weg dat ruilseks met een minderjarige verboden is. Jongens en jonge mannen die zich prostitueren worden getypeerd aan de hand van de achtergronden en motieven voor hun seksuele gedragingen. Zo kiezen sommigen bewust voor deze vorm van 'ruilseks', maar een grote groep is ook slachtoffer. Zij hebben een problematische achtergrond, zijn vaak slachtoffer van seksueel misbruik of andere vormen van mishandeling en hebben geen plezier in deze vorm van seks, maar wel behoefte aan het geld (om te overleven) en de aandacht die klanten aan hen schenken. Voor het opsporen en voorkomen van deze vorm van jeugdprostitutie is nog te weinig aandacht.

2 WAT ZIJN DE CIJFERS EN ACHTERGRONDEN?

In dit hoofdstuk vindt u een overzicht van de cijfers en achtergronden. Hoe gaan daders te werk? Hoe kan een meisje slachtoffer worden? Welke aanpakken werken wel en niet volgens de literatuur? Maar ook: wat is eigenlijk een loverboy/mensenhandelaar?

Wat zijn loverboys?

Er zijn meerdere omschrijvingen van loverboys. Professionals vullen het begrip op verschillende manieren in, afhankelijk van hun professie en hun belangen. Het fenomeen en de werkwijze lijken veelvormig en veranderlijk. In de praktijk maken loverboys vaak deel uit van een netwerk; het is vaak niet alleen een individu maar vaak een groep die betrokken is bij het misbruik (Verwijs et al., 2011). Vanuit meerdere kanten wordt er voor gepleit om loverboys te zien als mensenhandelaren (Nationaal Rapporteur, 2013). De commissie deelt deze zienswijze. Een mensenhandelaar houdt zich bezig met het werven, vervoeren, overbrengen, opnemen of huisvesten van een persoon, met gebruik van dwang (in brede zin) en met het doel die persoon uit te buiten, bijvoorbeeld in de prostitutie, landbouw en horeca (Nationaal Rapporteur, n.d.). De term loverboy komt niet voor in het Wetboek van Strafrecht. In juridische zin zijn loverboys mensenhandelaren. Mensenhandel komt aan de orde in artikel 273f van het Wetboek van Strafrecht (zie bijlage 2). De hierna genoemde definities van loverboys sluiten hierbij aan.

- Terpstra, van Dijke en van San (2005); Zanetti en Kanters (2009):
Loverboys zijn mensenhandelaren die vrouwen en/of mannen doelbewust emotioneel afhankelijk maken door (de belofte van) het aangaan van een liefdesrelatie en hen vervolgens - via dwang, (dreiging met) geweld of een andere feitelijkheid, afpersing, fraude, misleiding, misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, misbruik van een kwetsbare positie van deze vrouwen of mannen - uit te buiten, veelal in de prostitutie.
- Repetur (2009):
Loverboys zijn jongemannen die met verleidingstechnieken, beloften, chantage en geweld geld aan meisjes willen verdienen. Een loverboy is een mensenhandelaar. Het doel van een loverboy is om zo snel en zoveel mogelijk geld aan een meisje te verdienen met een zo klein mogelijke pakkans. Hij sluit perfect aan bij de behoeften van het te ronselen meisje en haar omgeving. In de praktijk gebruikt hij verschillende manieren om zijn slag te slaan. Prostitutie is daar één van, maar ook drugsmokkel en meisjes met valse papieren leningen laten afsluiten worden ingezet.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie (2011):
Loverboys zijn mensenhandelaren die met verleidingstechnieken, manipulaties, chantage en geweld meisjes inpalmen met als oogmerk hen later voor zich te laten werken in de prostitutie of in andere (illegale) sectoren.

Pooierboys

De, door de voormalig minister van Justitie Ernst Hirsch-Ballin geïntroduceerde term pooierboy is door de media en professionals niet overgenomen. Het handhaven van de term loverboy sluit niet uit dat het misbruik en de uitbuiting ook andere vormen kunnen aannemen dan prostitutie.

Daarnaast zou het veranderen van de term leiden tot verwarring (Verwijs, et al. 2011). Ook wordt gesproken over jeugdprostitutie; het verrichten van één of meer seksuele handelingen, met of voor een ander, door jongens en meisjes onder de 18 jaar voor geld, goederen of een tegenprestatie (Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid, 2012).

Wat zijn de cijfers?

Het lijkt er sterk op dat het aantal minderjarige slachtoffers toeneemt. Er zijn echter onvoldoende betrouwbare gegevens om hierover harde uitspraken te doen. In de tabel zijn de cijfers van 2009 tot en met 2013 weergegeven van geregistreerde minderjarige slachtoffers van mensenhandel, waaronder tevens slachtoffers van 'loverboys'. De cijfers zijn gebaseerd op meldingen bij CoMensha en geduid door de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2014a).

Tabel 2.1 Aandeel minderjarige slachtoffers mensenhandel (2009-2013)

	2009		2010		2011		2012		2013	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nederlandse slachtoffers	240	100%	315	100%	337	100%	425	100%	455	100%
- waarvan minderjarig	63	26%	89	28%	131	39%	141	33%	165	36%
Buitenlandse slachtoffers	648	100%	656	100%	871	100%	1258	100%	967	100%
- waarvan minderjarig	48	7%	59	9%	63	7%	80	6%	93	10%
Totaal	888	100%	971	100%	1.208	100%	1683	100%	1422	100%
- waarvan minderjarig	111	13%	148	15%	194	16%	221	13%	258	18%

Bron: Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen(2014a).

Dat de cijfers een toename laten zien, wil niet zeggen dat het aantal minderjarige slachtoffers daadwerkelijk toeneemt. Het kan ook een indicatie zijn van het feit dat er meer zicht ontstaat op deze groep waardoor slachtoffers eerder gemeld worden. Een andere verklaring kan bijvoorbeeld de wijze van registratie zijn. Desalniettemin geeft de Nationaal Rapporteur aan dat er sprake is van onderrapportage. Lang niet alle instanties, waaronder een groot deel van de jeugdzorgorganisaties melden de (vermoedelijke) slachtoffers die zij zien bij CoMensha. Het Openbaar Ministerie meldt dat in 2010 20 minderjarige slachtoffers van mensenhandelzaken door de rechter werden behandeld.

Ook uit cijfers van de Inspectie van het Onderwijs blijkt dat het om een breder probleem gaat. Deze cijfers laten zien dat rond een kwart van de scholen last heeft van loverboys (Inspectie Onderwijs, 2009). De omvang van loverboy/mensenhandelproblematiek in de jeugdzorg is niet bekend. In de praktijk blijkt maar een beperkt aantal instanties de slachtoffers te melden bij CoMensha, het Coördinatiecentrum Mensenhandel.

Waarom zijn er zo weinig cijfers?

Het gebrek aan cijfers wordt volgens Verwijs en collega's (2011) verklaard door het verborgen karakter (angst en schaamte, daders die het slachtoffer vaak afhankelijk maken en proberen te isoleren) en de ongrijpbaarheid van het probleem (snelle verplaatsingen). Ook de lage aangiftebereidheid speelt hierbij een rol, veroorzaakt door de verbondenheid die het slachtoffer

voelt met de loverboy/mensenhandelaar, door angst voor de loverboy/mensenhandelaar of doordat het meisje niet als slachtoffer wordt gezien en zichzelf ook niet als zodanig ziet. Tot slot kan ook het gebrek aan een gemeenschappelijke definitie meespelen (Mein et al., 2011).

Slachtoffers lastig te herkennen

Mein en collega's (2014) geven aan dat het voor instellingen lastig is om de doelgroep af te bakenen, zowel voorafgaand als gedurende de behandeling. Wanneer spreekt men van een slachtoffer of een vermoedelijk of potentieel slachtoffer en wanneer is er iets anders aan de hand? De Nationaal Rapporteur (2013) wijt dit aan het gebrek aan kennis van risicofactoren en profielen van de problematiek in de jeugdhulpverlening. Dit leidt ertoe dat slachtoffers van loverboys niet altijd als slachtoffer van mensenhandel worden gezien. Met het gevolg dat deze slachtoffers de bescherming mislopen waar ze recht op hebben.

Hoe gaan loverboys/mensenhandelaren te werk?

In de werkwijze van loverboys/mensenhandelaren zijn misbruik en misleiding vanuit een liefdesrelatie of vriendschap veel toegepaste methoden. De ronselmethode van loverboys/mensenhandelaren zijn vaak gerelateerd aan misbruik van een kwetsbare economische, psychische dan wel sociale positie van het slachtoffer waardoor zij onder druk kan worden gezet en het idee kan krijgen afhankelijk te zijn van de dader (Nationaal Rapporteur, 2014b). Scholen vormen een plek waar loverboys/mensenhandelaren vaak actief zijn. Daarnaast vormt internet een belangrijke plek waar potentiële slachtoffers worden benaderd. Onderzoek van Zanetti en Kanters (2009) laat zien dat het vertrouwen tussen loverboy en slachtoffers via internet drie keer sneller groeit dan bijvoorbeeld op het schoolplein. Vijftig procent van de ronselactiviteiten verloopt inmiddels via internet, ook exploitatie vindt hier steeds vaker plaats (Terpstra & van Dijke, 2014). De loverboys/mensenhandelaren verleiden meisjes om voor de webcam uit de kleren te gaan of seksuele handelingen te verrichten waardoor zij onmiddellijk chantabel zijn.

Slachtoffers worden meestal niet op gewelddadige wijze geronseld. Hoewel (een dreiging met geweld vaker wordt toegepast als dwangmiddel tijdens de misbruiksituatie dan als ronselmethode, blijkt dat het psychisch onder druk zetten van een slachtoffer het meest voorkomende dwangmiddel is. Er ontstaat een traumatische verbintenis waarbij sprake is van afhankelijkheid, angst en een sterke loyaliteit van het slachtoffer naar de pleger. Hierdoor is het voor de meisjes bijzonder moeilijk om met hun 'vriend' te breken. Ze gebruiken veelal - gedwongen of vrijwillig - alcohol en drugs om het misbruik en de prostitutie te kunnen doorstaan. De psychische druk kan doorlopen tot na het misbruik en daardoor ook invloed hebben op (het al dan niet) doen van aangifte (Nationaal Rapporteur, 2014b). Daarnaast opereren loverboys en mensenhandelaren vaker binnen een groter crimineel netwerk. Slachtoffers van loverboys worden soms ook ingezet voor criminele activiteiten, bijvoorbeeld drugssmokkel en gedwongen afsluiten van leningen (Verwijs et al., 2011; Terpstra & van Dijke, 2014).

Wanneer is iemand slachtoffer?

Volgens Mein en collega's (2014) bestaan in de jeugdzorg meerdere opvattingen over wanneer iemand slachtoffer is van een loverboy/mensenhandelaar. Bovendien is er een grijs gebied met seksueel grensoverschrijdend gedrag, relatieverstaving en 'fout vriendje'. De meisjes zelf ontkennen vaak dat er sprake is van gedwongen seks of uitbuiting. Voor instellingen is de doelgroep dan ook lastig af te bakenen. Van belang is onderscheid te maken tussen een

vermoedelijk en een potentieel slachtoffer. Bij een vermoedelijk slachtoffer gaat het om de aanwezigheid van signalen die wijzen op mogelijk slachtofferschap, zoals omschreven in artikel 273f in het Wetboek van Strafrecht (bijlage 2) en gebruikt door de Nationaal Rapporteur. De commissie heeft gekozen voor de term 'vermoedelijke' slachtoffers om verwarring met de term 'potentiële' slachtoffers te voorkomen. Bij een potentieel slachtoffer is er sprake van één of meerdere risicofactoren waardoor het meisje een verhoogde kans loopt om slachtoffer te worden. Het is van belang om deze meisjes in beeld te hebben om slachtofferschap te voorkomen.

Hoe kan iemand slachtoffer worden?

Slachtoffer worden van een loverboy/mensenhandelaar hangt samen met traumatische levensgebeurtenissen en persoonlijkheidskenmerken. De problematiek doet zich voor in een leeftijdsfase die essentieel is voor de ontwikkeling van jongeren (Van Deth, Repetur en Storms, 2013). Dit vormt een ernstige bedreiging voor hun sociaal-emotionele, cognitieve, seksuele en persoonlijkheidsontwikkeling. Vaak wordt onderscheid gemaakt tussen twee groepen waarbij vele variaties en vormen van onderlinge verwevenheid mogelijk zijn:

- Ouders kunnen hun dochter niet begeleiden bij hun ontwikkelingstaken met betrekking tot de puberteit. Ouders hebben hiervoor te weinig opvoedingsvaardigheden, energie, tijd, ruimte of er spelen andere problemen. Het toezicht op het doen en laten van de meiden is dan niet aanwezig.
- Meisjes kunnen vanuit hun persoonlijkheid de ontwikkelingstaken bij de puberteit niet aan. Zij zijn weinig assertief en kunnen moeilijk grenzen stellen. Bij deze groep gaat het vaak mis wanneer zij gaan experimenteren met seksualiteit en autonomie (van Dijke et al., 2012).

Het feit dat de problematiek zich voornamelijk afspeelt in de (vroeg) adolescentie, betekent niet per definitie dat loverboyproblematiek gezien moet worden als puberteitsproblematiek. Bij de grootste groep meiden is loverboyproblematiek een uitingsvorm van onderliggende problematiek. Uit een dossieronderzoek bij de meiden van Asja (van Dijke et al., 2012), een categorale opvang- en behandelvoorziening voor slachtoffers, blijkt dat driekwart van de meiden een achtergrond heeft van huiselijk geweld en kindermishandeling, waaronder seksueel misbruik. Traumatische seksualisering kan tot gevolg hebben dat een kind sterk geseksualiseerd gedrag vertoont. Dit gedrag kan leiden tot een ambivalente en provocatieve houding, waardoor de kans op revictimisatie vergroot wordt (Commissie Samson, 2012).

Intergenerationele overdracht

Er is vaak sprake van een doorgaande lijn in verwaarlozing en geweld binnen het systeem waarin het kind opgroeit, waarbij intergenerationele overdracht eveneens een rol speelt. Om de problematiek te vatten, wordt ook wel de term Developmental Trauma Disorder of complex trauma gebruikt (Van der Kolk, 2005). Hierbij geldt dat de gebeurtenissen zich hebben afgespeeld binnen het systeem van het kind, over verschillende vormen van kindermishandeling gaan en elkaar chronisch opvolgen. Net als bij seksueel misbruik kunnen deze (vroeg) kinderlijke gebeurtenissen leiden tot een geringe zelfwaardering, beperkt zelfvertrouwen, geringe weerbaarheid en assertiviteit en overafhankelijkheid van aandacht. Het gaat om kwetsbare meiden die veelal onveilig of gedesorganiseerd gehecht zijn. De combinatie van factoren als hechtingsproblematiek, behoefte aan aandacht en liefde, een negatief zelfbeeld, het onvermogen om gevaar in te schatten en verwarringen over intimiteit en seksualiteit maakt de meiden kwetsbaar voor een loverboy/mensenhandelaar (van Dijke & Terpstra, 2014).

Vijf profielen van slachtoffers

Naast bovenstaande tweedeling wordt vaak uitgegaan van vijf profielen van slachtoffers van loverboys (Mein et al., 2014; www.jeugdprostitutie.nu/Movisie).

- 1 Faseproblematiek: meisjes met heftig pubergedrag (uit de hand gelopen conflicten met ouders, leven tussen twee culturen, foute jongen op fout moment ontmoet).
- 2 Zeer beïnvloedbare meisjes: bijvoorbeeld meisjes met een lichte verstandelijke beperking, bepaalde psychiatrische beelden of een jongere met een afhankelijkheidsstoornis in ontwikkeling en/of naïviteit als gevolg van een zeer beschermde opvoeding (door religie, taboe seksualiteit, cultuur, type ouder).
- 3 Getraumatiseerde meisjes: meisjes met traumatische ervaringen zoals door seksueel misbruik.
- 4 Multi-problem: ouders en dus ook kind hebben op verschillende gebieden langdurig problemen zoals: verslaving, psychiatrie, vroege hechtingsproblemen, seksueel misbruik en andere trauma's, zwervend, schulden, huiselijk geweld.
- 5 Eergerelateerd: meisjes uit gezinnen waarin eer voorop staat waardoor ze bijvoorbeeld chantabel kunnen zijn wanneer zij met een jongen naar bed zijn geweest.

Dit zijn ook risicoprofielen voor meisjes die nog geen slachtoffer zijn.

Behandeling

Volgens van Dijke en Terpstra (2014) zou een behandeling aan slachtoffers van loverboyproblematiek 'trauma-focused, safety-focused en abuse-focused' moeten zijn. In het kader van de (vroegkinderlijke) traumatisering dient de behandelsetting zich daarnaast te baseren op vier pijlers: veiligheid en bescherming, een liefdevol en gestructureerd pedagogisch basisklimaat, een trauma gerelateerde behandeling en onderwijs. Aanspreken van veerkracht, vergroting van eigenwaarde en het terugkrijgen van grip op het eigen leven vormen hierbij belangrijke componenten.

Recent zijn enkele rapportages verschenen waarin een overzicht wordt gegeven van de aanpak van loverboyproblematiek/mensenhandel in de jeugdzorg (Verwijs et al., 2011; Mein et al., 2014). Uit de literatuur komen meerdere elementen naar voren waar in de opvang en behandeling van meiden op gelet moet worden. Instellingen hebben over het algemeen niet of nauwelijks onderzoek gedaan naar de effectiviteit van de aangeboden opvang en behandeling die zich richt op de slachtoffers van loverboys.

Wat betreft de aanpak is onderscheid te maken tussen een generieke opvang en behandeling (gericht op verschillende doelgroepen), een specifieke opvang en behandeling (waaronder gender-sensitieve) en een categorale opvang en behandeling (gericht op één specifieke doelgroep).

Meisjesgroep of gemengde groep?

Een aantal instellingen vangt slachtoffers van loverboys op in een 'meisjesspecifieke' groep. Hierbinnen wordt vaak een specialistische benadering gevolgd, die zich vooral richt op (gender)specifieke problematiek. Eén instelling biedt categorale opvang waarbij de slachtoffers van loverboys exclusief in één groep worden opgevangen en een specialistische behandeling volgen. Het programma van deze behandeling is opgenomen in de Databank Effectieve Jeugdinterventies met de erkenning 'goed onderbouwd'. Een specialistische benadering is in lijn met het pleidooi van de Nationaal Rapporteur (2013): 'Het is belangrijk voor de behandeling en bescherming van deze groep om de expertise te bundelen in een select aantal (landelijke) jeugdzorgorganisaties'.

In de residentiële jeugdzorg komen gemengde groepen veel voor. Slachtoffers van loverboys worden opgevangen in leefgroepen waar ook jongens zijn geplaatst en geen onderscheid is

gemaakt op basis van problematiek. De standpunten over de vraag of dit al dan niet gewenst is, lopen uiteen. De minister van Veiligheid en Justitie verwoordde het aldus: 'Plaatsing in een speciale meisjesvoorziening waar slachtoffers van loverboys geen jongens tegenkomen kan helpen, maar is niet altijd de aangewezen aanpak. Want het gaat er om dat de meisjes weer weerbaar worden, zodat zij niet in het oude gedrag terugvallen. Plaatsing in een heel afgezonderde accommodatie maakt de stap naar buiten weer des te groter.' (Ministerie Veiligheid en Justitie, 2012).

Er is discussie binnen de sector over het samen plaatsen van jongens en meisjes. Zo zou men bij een gemengde behandelsetting voorbij gaan aan de kwetsbaarheid van jeugdigen met seksespecifieke problematiek. Een natuurlijke omgeving creëren in gemengde groepen is voor jeugdigen met loverboy/mensenhandelproblematiek vaak nog een stap te ver. Juist door het hoge risico op revictimisatie is voor sommige meiden plaatsing in een gemengde groep niet verstandig². Experimenteren met relaties en seks is voor hen nog te veel 'geconditioneerd' met misbruik. De commissie Samson (2012) geeft ook aan: 'Vanwege het risico op seksueel misbruik is het niet altijd wenselijk om meisjes en jongens in gemengde groepen te plaatsen in internaten.' De kans is ook aanwezig dat in gemengde groepen potentiële mensenhandelaren en potentiële slachtoffers samen in één groep zitten, dit geldt ook voor vermoedelijke slachtoffers en daders.

De resultaten van het recente onderzoek van Slotboom en collega's (2014) laten zien dat er weinig empirische literatuur te vinden over dit onderwerp. In de expertmeeting in het kader van dit onderzoek geeft men aan dat de ernstige problematiek van jongens en meisjes in een gesloten setting beter te hanteren lijkt als ze in aparte groepen behandeld worden. In een later stadium, lijken gemengde groepen echter vaak wenselijk. Op deze manier kunnen jongeren voorbereid worden op een terugkeer in de samenleving. In de praktijk blijkt dat de overgang tussen gesloten en ongemengde groepen naar open en gemengde groepen nu soms erg groot is (Slotboom et al., 2014). Om in een behandelproces te komen, is een veilige omgeving nodig; een omgeving waar je niet samen bent met potentiële daders en die geen appèl doet op oud gedrag. Daarnaast is het ook mogelijk de voordelen van lotgenotencontact en groepsbehandeling te inventariseren. De ervaring is dat er in een homogene meidengroep en zeker in een groep meiden die het zelfde hebben meegemaakt, minder schuld en schaamte wordt ervaren, meer openheid van zaken wordt gegeven en dat meiden elkaar aanspreken op gedrag. Dat neemt niet weg dat er ook bij plaatsing in een specifieke meisjesgroep risico's zijn. Zo kunnen 'lovergirls', meisjes die gelieerd zijn aan mensenhandelaren, infiltreren in meisjesgroepen en daar meisjes voor de mensenhandelaar rekruteren. Dit is overigens ook een risico in gemengde groepen. Ook wordt er door sommige instellingen juist gepleit voor gemengde opvang vanuit het perspectief dat sommige meisjes hier meer bij gebaat zijn en zich zo beter kunnen voorbereiden op het leven buiten de instelling.

Verschillen jongens en meisjes

Uit de inventarisatie van Mein en collega's (2014) blijkt dat er nog relatief weinig onderzoek is gedaan naar meisjes binnen de residentiële jeugdzorg. Bekend is dat verschillen in problematiek en behandeling tussen jongens en meisjes binnen de gesloten jeugdzorg erkenning behoeven. Er zijn namelijk duidelijke verschillen tussen jongens en meisjes, zo blijkt uit een studie van Nijhof uit 2011. Jongens zijn vaker crimineel, meisjes hebben vaak ernstige persoonlijke problemen waarbij een groot deel seksuele problematiek. Weerbaarheid en focus op terugval vormen bij deze meiden een aandachtspunt. De bevindingen uit de studie van Nijhof (2011) suggereren dat jongens en meisjes een andere aanpak vragen en verschillende behandelbehoeften hebben. Als gekeken wordt naar het

behandelverloop, dan komen significante verschillen naar voren tussen de groepen. Slachtoffers van gedwongen prostitutie laten een toename zien van internaliserende problemen. Daarnaast vertonen deze meiden een afname in hun zelfwaardering en maken ze minder gebruik van emotionele coping. Gesteld wordt dat bij slachtoffers van gedwongen prostitutie de behandeling zich met name moet richten op internaliserende problemen, coping en zelfbeeld. Uit onderzoek van Van der Helm & Stams (2012, in Mein et al., 2014) komt naar voren dat bij meisjes, in tegenstelling tot jongens, het stress- en agressieniveau toeneemt naarmate de behandeling langer duurt. Er is vaak ook sprake van terugval en vervolgbehandelingen sluiten onvoldoende aan.

Gendersensitieve aanpak

Uit de genderscan van De Vaan, de Boer en Vanoni (2013) wordt duidelijk dat de termen gendersensitieve en seksespecifieke benadering niet op zichzelf staan. 'Het begrip gender gaat, anders dan sekse, niet over de biologische verschillen tussen mannen en vrouwen, maar over de ideeën en (voor)oordelen over mannelijkheid en vrouwelijkheid en de daaraan gekoppelde ideeën over taken en kwaliteiten van mannen en vrouwen.' In onderzoek naar partnergeweld wordt geconcludeerd dat gendersensitiviteit van groot belang is in de aanpak van geweldsproblematiek. Soms blijken uitvoerders impliciet diverse stereotyperingen en oordelen te hebben die van invloed kunnen zijn op (de gendersensitiviteit van) hun handelen. Zo is er het stereotype van wederzijds geweld, van de vrouw die 'zeurt en zuigt' en van de man die uit frustratie gaat slaan. Gender staat bij uitvoerders en beleidsmakers onvoldoende op het netvlies als relevante factor voor het ontstaan en voortduren van geweld. Het besef dat een gendersensitieve aanpak iets anders is dan eenzijdige aandacht voor de vrouw of meisje als slachtoffer, en dat een systeemgerichte aanpak, met zijn aandacht voor onderliggende patronen, aan kracht wint wanneer ook de gendergerelateerde factoren en patronen hierbij worden betrokken, is maar in zeer beperkte mate aanwezig volgens De Vaan en collega's (2013). De algemene beleving dat de emancipatie van Nederlandse vrouwen is voltooid, maakt dat machtsverschillen tussen en stereotype rolverwachtingen over mannen en vrouwen moeilijk bespreekbaar zijn, behalve als er sprake is van culturele of etnische verschillen.

De commissie benadrukt het gebrek aan onderzoek. Er is ook een leemte in de kennis over of en hoe verschil in sekse een rol speelt in de beleving en effectiviteit van opvang en behandeling. De commissie is dan ook blij om te horen dat er een vervolg wordt gegeven aan de genderscan (door Regioplan, Atria en Movisie) over de vraag hoe deze aanpak in de praktijk opnieuw vormgegeven kan worden. Deze follow-up kan een belangrijke bijdrage leveren aan het verder specificeren van de specialistische behandeling voor deze doelgroep.

Verhouding normaliteit en individualiteit

Literatuuronderzoek in het kader van 'Residentiële jeugdzorg: wat werkt?' (Boendermaker, Rooijen, Berg & Bartelink, 2013) leert dat binnen de residentiële setting zowel aandacht moet zijn voor normaliteit als voor individualiteit. Onderzoek laat zien dat veel jongeren in de residentiële zorg willen dat hun levens zo normaal mogelijk zijn. Tegelijkertijd hebben jongeren in residentiële instellingen speciale en individuele behoeften waaraan voldaan moet worden. Zij hebben vaak veel meegemaakt en als gevolg daarvan veel psychosociale problemen. Het creëren van een normaal dagelijks leven moet daarom altijd in evenwicht gebracht worden met de behoefte aan een speciale behandeling. Kortom: een behandeling op maat.

De huidige praktijk bij een aantal jeugdzorgaanbieders strookt hier niet mee, zo blijkt uit de inventarisatie van Mein en collega's (2014). De veelal ingezette generieke zorgprogramma's zijn volgens de commissie niet toereikend voor de behandeling van loverboyslachtoffers.

² Dit geldt tevens voor (potentiële) daders. Bij een plaatsing in een gemengde groep bestaat een verhoogde kans op recidive.

Wat zijn werkzame elementen bij de behandeling?

Uit recente literatuur over loverboyproblematiek komt naar voren dat er weinig bekend is over de effectiviteit van de opvang en behandeling van (vermoedelijke en potentiële) slachtoffers van loverboys/mensenhandelaren. Hulpverleners en gedragsdeskundigen noemen in het onderzoek van Mein en collega's (2014) de volgende werkzame elementen in de behandeling van slachtoffers van loverboys:

- Een veilig en positief pedagogisch klimaat, als voorwaarde voor een positieve behandeling.
- De bejegening door behandelaars: kritisch over het gedrag en respectvol en positief over de persoon.
- De kwaliteit van de behandelaars: hun sterke betrokkenheid, kennis, ervaring en inlevingsvermogen, flexibiliteit in stijlen en bereidheid om 'gevoelige' thema's aan de orde te stellen.
- De fasering van de behandeling die de ontwikkeling van vereiste competenties stimuleert.

In het eerdere onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut (Verwijs et al., 2011) wordt vanuit de praktijk aangegeven dat terugkerende elementen in de behandeling zijn:

- het versterken van de weerbaarheid
- het onderhouden van gezonde relaties
- gefaseerd werken.

Veiligheid en bescherming zijn voorwaarden voor het aangaan van een professionele relatie. Pas als er hierdoor een relatie gevormd is, kan met succes worden gewerkt aan hun problematiek: 'First connect, then correct' (Moore & Holland, in: Schuengel et al., 2006).

Specifiek werkzame factoren

Naast deze algemene werkzame elementen kunnen op basis van de literatuur ook een aantal specifieke factoren benoemd worden die in de opvang en behandeling een rol moeten spelen. Literatuuronderzoek in het kader van 'Wat werkt in de hulpverlening aan pubermeisjes?' (Schouten, Oudhof, Zoon & van der Steege, 2012) laat zien dat het antwoord niet simpel is. Er kan slechts een globaal beeld geschetst worden. Programma's gericht op empowerment, counseling, onderlinge uitwisseling en leren van elkaar in een groep met een seksespecifieke aanpak laten positieve effecten zien. Het gezin dient betrokken te worden bij de behandeling (systeemgericht werken). Ook een cognitief gedragsmatige aanpak (in groepsverband) is veelbelovend voor de seksuele gezondheid van meisjes. Cognitieve gedragstherapie en een multidimensionaal model bij de behandeling van meisjes met een posttraumatische stressstoornis als gevolg van seksueel misbruik laten in internationale studies goede resultaten zien. Stapsgewijze blootstelling aan de traumatische ervaringen kan worden beschouwd als een werkzame factor in de behandeling. Uit onderzoek blijkt dat zowel cognitieve gedragstherapie als EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) effectieve behandelingen zijn voor een posttraumatische stressstoornis. Deze therapieën kunnen in combinatie worden ingezet en worden als eerste-keuze behandelingen aanbevolen in de richtlijnen voor de geestelijke gezondheidszorg (National Institute for Health and Clinical Excellence, 2005). Op het gebied van hechting hebben deze meisjes strategieën ontwikkeld om confrontatie met (mogelijk pijnlijke) gehechtheidservaringen te voorkomen. Werkzame elementen voor de behandeling van hechtingsproblematiek zijn: het bieden van een veilige basis, het doorbreken van verwachtingspatronen en vervangen van kerncognities, en het realiseren van een ondersteunend netwerk (Schuengel et al., 2006).

3 SIGNALEREN EN REGISTREREN: HOE KAN HET BETER?

Een adequate signalering van seksueel en relationeel grensoverschrijdend gedrag is van cruciaal belang voor het voorkomen of tijdig ingrijpen bij (vermoedelijk of potentieel) slachtofferschap en daarnaast voor het vormgeven van de behandeling. Loverboy/mensenhandelproblematiek wordt in de praktijk vaak niet meteen herkend. Waarom is signaleren en registreren zo lastig? En wat is er nodig om dit in de jeugdzorg goed aan te pakken?

Signalering: wat is het probleem?

Signalen worden niet herkend

Het ontbreekt professionals in de jeugdzorg aan kennis over de problematiek en de signalen die hier mogelijk op wijzen. Signalen worden vaak gezien als puber- en experimenteergedrag waardoor professionals geen alarm slaan en geen link leggen met loverboyproblematiek of mensenhandel. In de jeugdzorg worden jeugdigen meestal geplaatst vanwege opvoed- en opgroei-problematiek. Mede daarom is er minder oog voor loverboy/mensenhandelproblematiek en de problemen die hiermee samenhangen, zoals (vroegkinderlijke) traumatisering.

Gebrek aan kennis

Binnen de jeugdzorg lijkt er volgens de Nationaal Rapporteur onvoldoende kennis over het herkennen van slachtoffers van binnenlandse mensenhandel. Dit wordt ook geconcludeerd in het onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut (Verwijs et al., 2011). Eén van de conclusies hieruit is dat maar ongeveer een kwart van de jeugdzorgorganisaties die heeft deelgenomen aan het onderzoek aangeeft intern te doen aan deskundigheidsbevordering op het onderwerp loverboyproblematiek. Uit een inventarisatie van Van Deth en collega's (2013) blijkt dat de jeugdzorgorganisaties die zich wel inzetten voor deskundigheidsbevordering op dit gebied, behoefte hebben aan meer handvatten om slachtoffers te signaleren en vermoedens te concretiseren.

De Nationaal Rapporteur brengt hiernaast naar voren dat er onduidelijkheid is over de definitie van loverboyproblematiek (2013). Ook bestaat volgens de Nationaal Rapporteur het foutieve beeld dat een meisje al 'achter de ramen moet hebben gezeten' of reeds seksueel uitgebuit moet zijn. Te veel professionals in de jeugdzorg hebben onvoldoende kennis over risicofactoren en profielen van loverboyproblematiek. Het gebrek aan kennis leidt ertoe dat slachtoffers van loverboys niet altijd als slachtoffer van mensenhandel worden herkend met het gevolg dat deze slachtoffers de bescherming mislopen waar ze recht op hebben.

Gebrek aan handvatten

In bijeenkomsten met de commissie, de werkgroepbijeenkomsten en de beide klankbordgroepen wordt dit beeld bevestigd. Het is voor veel professionals onduidelijk wat goede vervolgstappen zijn, bij wie je moet of kan melden, wat de consequenties zijn voor het (vermoedelijke) slachtoffer, voor het vertrouwen in de werkrelatie, en voor de eigen veiligheid. Ook wordt een gebrek aan goede instrumenten genoemd. De instrumenten die er zijn, worden in de praktijk onvoldoende gebruikt.

Veelzijdig probleem

Tot slot is er de veelzijdigheid van de loverboyproblematiek. De grens tussen dader en slachtoffer is vaak niet scherp: slachtoffers kunnen ook dadergedrag tonen ('lovergirls'). Door het gebruik van sociale media is het probleem voor professionals vaak verborgen en ongrijpbaar. Daarnaast kan het probleem zich steeds weer op andere manieren uiten. Het traditionele beeld van de 'mooie jongen die het meisje ergens opwacht' klopt in de praktijk niet altijd meer.

Te weinig samenwerking met politie en justitie

Bij de opvang van (vermoedelijke) slachtoffers van mensenhandel in de jeugdzorg is intensieve samenwerking met de politie en Openbaar Ministerie van belang. Dit kwam ook uit de klankbordgroepen. In de praktijk blijkt hiervan nog onvoldoende sprake en zijn zorg enerzijds en politie en Openbaar Ministerie anderzijds nog twee gescheiden werelden. Dit geldt bijvoorbeeld voor de opsporing. De inrichting van verhoorkamers in diverse organisaties in het kader van een pilot wordt gezien als een belangrijke vooruitgang.

Belangrijk is om samenwerking met de politie rond signalering, opvang, eventuele onttrekking en heropname vorm te geven zodat de bescherming van het (vermoedelijke) slachtoffer geoptimaliseerd wordt en revictimisatie bij het verlaten - al dan niet met toestemming - van de instelling wordt voorkomen. Mochten (vermoedelijke) slachtoffers zich toch onttrekken, dan is het van belang dat informatie over waar, naar wie en hoe ze zijn weggelopen wordt verzameld en dienen ze vanzelfsprekend zo snel mogelijk gevonden en teruggebracht worden. Om dit zo goed mogelijk te laten verlopen, moet voor alle betrokken partijen duidelijk zijn wat van ieder verwacht wordt en wie waarvoor verantwoordelijk is. Informatie moet tijdig worden uitgewisseld en men moet elkaar snel en onbelemmerd kunnen vinden in crisissituaties. Op dit moment is deze samenwerking op veel punten nog voor verbetering vatbaar.

Zorgtafels in Rotterdam

In Rotterdam is goede ervaring opgedaan met de zogenaamde 'zorgtafel' waarin diverse instanties rond slachtoffers van loverboys/mensenhandel samenwerken. Deze samenwerking is cruciaal in het voorkomen dat meisjes opnieuw slachtoffer van seksueel geweld of mensenhandel worden. Uit gesprekken met experts mensenhandel van de politie komt naar voren dat het niet altijd duidelijk is welke veiligheidsregio of welk regiokorps leidend is in de opsporing als er sprake is van onttrekking c.q. weglopen van een (vermoedelijk) slachtoffer uit een instelling. Een (vermoedelijk) slachtoffer dat zich onttrekt aan een jeugdzorgorganisatie in een bepaalde regio vertrekt vaak naar de regio waar ze vandaan kwam. In dit soort gevallen wordt het oorspronkelijke regiokorps dat verantwoordelijk was voor eventueel politieonderzoek meestal niet altijd op de hoogte gebracht van de onttrekking waardoor soms kostbare tijd verloren gaat. Daarnaast beschikt de politie volgens deze experts over veel informatie uit het onderzoek waar in de behandeling wellicht op kan worden aangesloten. Deze kennis kan in de praktijk vaak onvoldoende benut worden. Hierdoor is het ook lastiger om de veiligheid van het meisje bij heropname te waarborgen. De instelling van de zorgtafel zoals in Rotterdam helpt om de wereld van zorg en politie/justitie en de informatiekloof te overbruggen.

Deze zorgtafels zijn echter nog geen gemeengoed. Een van de doelstellingen van het Nationaal Verwijsmechanisme is om te zorgen voor een betere verbinding tussen de zorg- en de strafrecht-keten, met als doel meer maatwerk mogelijk te maken voor slachtoffers mensenhandel. In dit kader wordt bijvoorbeeld nagedacht over een dekkend landelijk netwerk van zorgcoördinatoren en een best practice voor casusoverleg en zorgtafels.

Waarom is registreren zo lastig?**CoMensha is niet bekend**

Registratie van de aard en omvang van slachtoffers van binnenlandse mensenhandel schiet op veel punten tekort. Jeugdzorgorganisaties kiezen er nu zelf voor om (vermoedelijke) slachtoffers van mensenhandel al dan niet te melden bij CoMensha, de organisatie waar de registratie van slachtoffers van mensenhandel is belegd. Registratie gebeurt ten behoeve van het mandaat van de Nationaal Rapporteur, deze analyseert tevens de gegevens. Uit rapportage van Van Deth en collega's (2013) blijkt dat het grootste gedeelte van medewerkers van jeugdzorgorganisaties die een training hebben gevolgd CoMensha echter niet kent. In de praktijk doen veel jeugdzorgorganisaties geen melding bij CoMensha. Volgens de Nationaal Rapporteur (2013) is er sprake van onderrapportage. De cijfers van CoMensha geven daardoor een te optimistisch beeld van het aantal minderjarige (vermoedelijke) slachtoffers van loverboys/mensenhandel. De Nationaal Rapporteur stelt dat om de aanpak van loverboys en hun slachtoffers in de jeugdzorg te versterken een gedegen inzicht nodig is in de aard en omvang van de problematiek. Jeugdzorgorganisaties kunnen hierin een belangrijke rol vervullen. Het melden ten behoeve van registratie door alle jeugdzorgorganisaties is van belang en zou zich niet alleen moeten richten op de omvang maar ook op de kenmerken van de slachtoffers. De Nationaal Rapporteur stelt dat hiermee de aard en variatie van de problematiek beter in kaart wordt gebracht.

Onzekerheid over consequenties

In de bijeenkomsten met de commissie, de werkgroep registratie en de klankbordgroepen is de registratie uitgebreid aan de orde geweest. Als redenen om niet te melden bij CoMensha komen naar voren dat de relatie met mensenhandel vaak niet wordt gelegd en dat van registratie mogelijk een stigmatiserende werking kan uitgaan. Registratie van (vermoedelijke) slachtoffers vindt in principe op naam plaats. Dit is van belang in het kader van het voorkomen van dubbeltellingen. Voor minderjarige meisjes die in zorg zijn is hiervoor toestemming van ouders nodig. De vrees bestaat dat het verkrijgen van deze toestemming mogelijk een nadelige invloed heeft op de samenwerkingsrelatie, zeker als de signalen van de problematiek nog niet eerder met de ouders besproken zijn. Ouders maar ook de (vermoedelijke) slachtoffers weten niet wat CoMensha is en doet, wat de consequenties zijn van een 'melding' en wat er met de cijfers gebeurt.

Kernelementen bij de signalering en registratie

In de diverse bijeenkomsten is gezocht naar mogelijkheden om de signalering van (potentiële en vermoedelijke) slachtoffers en de registratie van (vermoedelijke) slachtoffers te verbeteren. Dit heeft geleid tot het formuleren een aantal kernelementen die in de eerste plaats voor de Jeugdzorg gelden, maar in feite van belang zijn voor de brede jeugdsector.

- **Kernelement 1: Professionals hebben kennis en bewustzijn van de problematiek**
Bewustzijn van de loverboy/mensenhandelproblematiek is een eerste voorwaarde om signalen te kunnen zien en problemen te kunnen herkennen. Professionals die met jeugd werken - en specifiek professionals in de jeugdzorg - zijn zich ervan bewust dat er bij meisjes met probleemgedrag sprake kan zijn van loverboy/mensenhandelproblematiek en dat deze problematiek een gevolg kan zijn van eerdere traumatisering. Dit betekent dat ze kennis hebben van het fenomeen en de verschijningsvormen. Dit is van belang om (vermoedelijke) slachtoffers te herkennen. Om potentiële slachtoffers te herkennen hebben ze ook kennis van vormen van seksueel en relationeel grensoverschrijdend gedrag en kunnen ze onderscheid maken tussen een gezonde en

verstoorte seksuele ontwikkeling, en in het algemeen ook tussen normaal seksueel gedrag en niet normaal seksueel gedrag. Hier kan bijvoorbeeld de methodiek van het Vlaggensysteem bij helpen.

- **Kernelement 2: Professionals kunnen signalen herkennen en duiden**

Alle professionals in de jeugdzorg hebben kennis van signalen en risicofactoren rondom loverboy/mensenhandelproblematiek. Ter ondersteuning van de signalering wordt gebruik gemaakt van een (risico)taxatie-instrument met behulp waarvan de observaties gericht worden geordend. Het duiden van de signalen vindt altijd plaats in samenwerking met andere professionals binnen een multidisciplinair team.

- **Kernelement 3: Professionals weten welke vervolgstappen ze moeten zetten**

Na het duiden van de signalen worden vervolgstappen gezet op het gebied van verder onderzoek, melding en hulp. Concreet gaat het om het bespreekbaar maken van de signalen met het meisje. Er wordt nagegaan hoe de ouders en het netwerk hierbij betrokken kunnen worden. Daarnaast moeten professionals van de jeugdzorgorganisaties de juiste stappen zetten om de veiligheid van het meisje te waarborgen. In dat kader is het van belang dat professionals een netwerkanalyse van het (vermoedelijke) slachtoffer opstellen en relevante informatie inclusief profielen op social media vastleggen en dit met het meisje bespreken. Het is nodig dat zorg enerzijds en politie en Openbaar Ministerie anderzijds goed samenwerken zodat informatie snel uitgewisseld wordt zodat voor alle betrokken partijen duidelijk is welke verantwoordelijkheid men draagt bij onttrekking en vermissing. Zo is er samenwerking met de politie rond het doen van aangifte en opsporing van de dader(s). Initiatieven als de Rotterdamse zorgtafel en verhoorkamers kunnen hierbij een rol spelen. De aandacht voor aangifte dient standaard deel uit te maken van de aanpak. Dit draagt bij aan het voorkomen van revictimisatie. Voor zover de privacywetgeving dat toelaat, is er sprake van gegevensuitwisseling.

- **Kernelement 4: (Vermoedelijke) slachtoffers worden gemeld bij CoMensha**

Er vindt melding plaats van (vermoedelijke) slachtoffers bij CoMensha. De registratie door CoMensha vindt plaats conform de richtlijnen die CoMensha, het ministerie van Veiligheid en Justitie en Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel voor registratie hebben opgesteld. Dit houdt in dat niet alleen feitelijke slachtoffers maar ook vermoedelijke slachtoffers worden geregistreerd. Om dubbeltellingen te voorkomen, vindt registratie bij voorkeur niet anoniem plaats. Voor melding van minderjarigen is hiervoor een toestemmingsverklaring nodig van de ouders of voogd.

Wat betekent dit voor de jeugdzorg?

- **Jeugdzorg moet bewustzijn en kennis van medewerkers vergroten**

De jeugdzorg moet actief werk maken van het vergroten van de kennis en het bewustzijn van seksueel en relationeel grensoverschrijdend gedrag en loverboy/mensenhandelproblematiek. Alle professionals werkzaam in de jeugdzorg moeten de signalen van loverboy/mensenhandelproblematiek herkennen en weten hoe ze hierover kunnen rapporteren en hoe ze het ter sprake kunnen brengen. Trainingen over loverboy/mensenhandelproblematiek moeten standaard onderdeel uitmaken van de deskundigheidsbevordering binnen de jeugdzorg. Aanvullend op brede trainingen voor alle jeugdzorgprofessionals zijn er verdiepende trainingen beschikbaar voor experts en aandachtsfunctionarissen binnen de instelling. Naast training is reflectie nodig via casuïstiekbesprekingen, intervisie en supervisie.

- **Jeugdzorg moet een risicotaxatie-instrument gebruiken**

Signalering van (vermoedelijke en potentiële) slachtoffers dient standaard plaats te vinden op het moment dat een meisje in zorg komt. Hiervoor dient gebruik gemaakt te worden van een risicotaxatie-instrument. Voor de jeugdzorg is een risicotaxatie-instrument ontwikkeld dat zich richt op seksueel grensoverschrijdend gedrag, waarmee jeugdzorgprofessionals potentiële slachtoffers in beeld kunnen krijgen. Het feit dat het instrument in het kader van het kwaliteitskader 'Voorkomen Seksueel Misbruik' in alle jeugdzorgorganisaties wordt geïmplementeerd, betekent dat het instrument voor elke jeugdige die in zorg komt, wordt afgenomen. De commissie heeft een aantal adviezen gegeven om het instrument ook bruikbaar te maken voor het inschatten van (signalen van) loverboy/mensenhandelproblematiek. Een combinatie van verschillende signalen uit het risicotaxatie-instrument kan een hulpverlener waarschuwen dat hij of zij mogelijk te maken heeft met een (vermoedelijk) slachtoffer van loverboy/mensenhandelproblematiek of met een meisje dat risico loopt. Op basis hiervan kan nadere taxatie plaatsvinden en kunnen acties worden ondernomen. Of dit in de praktijk werkbaar is, moet nog worden onderzocht.

De commissie stelt voor om aan te sluiten bij de verdere ontwikkeling en implementatie van het risicotaxatie-instrument seksueel misbruik. Dit betekent dat een aanvullende testfase voor de signalering van loverboy/mensenhandelproblematiek moet worden ingezet zodat specifiek nagegaan kan worden of het instrument hiervoor geschikt is en een aanvullend instrument nodig is. Indien dit nodig blijkt, wordt aangesloten bij bestaande instrumenten die zich specifiek richten op de signalering van loverboy/mensenhandelproblematiek.

- **Jeugdzorg moet een stappenplan hebben voor onderzoek, melding en hulp**

Organisaties in de jeugdzorg moeten de beschikking hebben over een stappenplan waarin wordt geformuleerd welke acties worden ondernomen als er sprake is van loverboy/mensenhandelproblematiek. De vervolgstappen zijn in lijn met de afspraken in het te ontwikkelen 'Nationaal Verwijsmechanisme slachtoffers mensenhandel'. Dit schetst het kader waarin de taken en verantwoordelijkheden van de verschillende organisaties zijn vastgelegd en draagt bij om hierbij de juiste taken en rollen te verhelderen: wie doet wat wanneer voor (vermoedelijke) slachtoffers van mensenhandel? Hierbij maakt het verwijsmechanisme helder welke paden slachtoffers van mensenhandel kunnen bewandelen (juridisch, medisch, psychologisch). Ook bij (vermoedelijke) slachtoffers is het van belang om behandeling en opvang zo goed mogelijk vorm te geven en de rol van de politie hierin te expliciteren.

- **Jeugdzorg moet consequent gaan melden bij CoMensha: 'registratie tenzij'**

Op termijn moet vanuit alle jeugdzorgorganisaties een consequente melding plaatsvinden van (vermoedelijke) slachtoffers bij CoMensha ten behoeve van de registratie. Hiertoe dient voor de jeugdzorg een procedure voor registratie uitgewerkt en geïmplementeerd te worden, waarbij rekening wordt gehouden met de wetgeving rond privacy. Ook moet in deze ontwikkeling worden aangesloten bij afspraken en kennis vanuit het Nationaal Verwijsmechanisme slachtoffers mensenhandel. Daarnaast wordt waar mogelijk aangesloten bij de procedures die sommige organisaties nu al hanteren. De commissie is van mening dat het uitgangspunt voor registratie moet zijn 'registratie tenzij'. Er kunnen redenen zijn om niet te registreren, bijvoorbeeld omdat de signalen nog erg onduidelijk zijn of omdat het bespreken van de voorgenomen melding met de ouder de werkrelatie kan verstoren. Dit geldt zeker als het een vrijwillige plaatsing betreft. Het risico kan dan bestaan dat men afziet van verdere hulp. In deze gevallen kan registratie overwogen worden waarbij enkel gebruik gemaakt wordt van de geboortedatum van het (vermoedelijke) slachtoffer om zo dubbeltellingen te voorkomen. Hierbij dient te worden aangesloten bij actuele

ontwikkelingen in wet- en regelgeving. Indien besloten wordt om niet te melden moet dit goed worden beargumenteerd. Binnen de eerder genoemde trainingen moet ook aandacht worden besteed aan de (procedure voor) registratie en de wetgeving rond de privacy.

Om de registratie door CoMensha te realiseren dient de bekendheid van deze organisatie bij instellingen en professionals vergroot en gestimuleerd te worden, en dient nut en noodzaak van registratie te worden uitgedragen. De informatie over de kenmerken van (vermoedelijke) slachtoffers wordt door de Nationaal Rapporteur en CoMensha gebruikt om zicht te krijgen op de aantallen en kenmerken. Dit is van belang bij opsporing en preventie. Daarnaast geeft dit een beeld van de mate waarin loverboy/mensenhandelproblematiek in de jeugdzorg een rol speelt. Aan de hand hiervan kan de jeugdzorg maatregelen nemen, of kan de Nationaal Rapporteur hiertoe voorstellen doen.

Naast landelijke registratie dienen de jeugdzorgorganisaties gebruik te maken van een intern registratiemodel. Door interne registratie wordt de aard en omvang van de groep die men 'in huis heeft' inzichtelijk en kan de aanpak hierop worden afgestemd. Dit moet bruikbaar en eenduidig zijn naar de brede jeugdsector.

4 HOE ZORGEN WE VOOR OPTIMALE OPVANG EN BEHANDELING?

Wat is het probleem met de opvang en behandeling van (vermoedelijke) slachtoffers? En hoe kunnen we zorgen voor optimale opvang en behandeling? In aansluiting op de kernelementen die in dit hoofdstuk geformuleerd zijn heeft de commissie een aantal implicaties voor de opvang en behandeling van slachtoffers van loverboys/mensenhandel in de jeugdzorg geformuleerd.

Problemen bij opvang en behandeling

Mede ingegeven door de negende rapportage van de Nationaal Rapporteur en diverse mediaberichten, is er discussie over de optimale opvang en behandeling van slachtoffers van loverboys. Deze discussie is aangescherpt door recente mediaberichten over weglopers met een 'loverboyachtergrond' uit jeugdzorgorganisaties. Er bestaat een relatief hoog risico op herhaald slachtofferschap en jeugdzorgorganisaties achten zichzelf nog onvoldoende in staat om bij te dragen aan het voorkomen hiervan (Verwijs et al., 2011). Het is bekend dat weglopen op zichzelf al een risicofactor is voor seksueel misbruik.

De discussie spitst zich toe op de vraag wat de beste aanpak is voor deze meisjes om herhaald slachtofferschap te voorkomen, het meisje weerbaar te maken en aangiftebereidheid te bevorderen. Het al dan niet samenplaatsen van slachtoffers met jongens speelt in deze discussie een belangrijke rol.

Weinig aandacht voor specialistische benadering

Bij de opvang en behandeling van slachtoffers is onderscheid te maken tussen generieke, specifieke en categorale opvang en behandeling. Binnen gendersensitieve groepen wordt vaak een specialistische benadering gevolgd die zich vooral richt op (meisjes)specifieke problematiek. Eén instelling biedt categorale opvang waarbij de slachtoffers van loverboys exclusief in één groep worden opgevangen en een specialistische behandeling volgen. Een specialistische benadering is in lijn met het pleidooi van de Nationaal Rapporteur. 'Slachtoffers van loverboys zijn vaak meervoudig getraumatiseerd, kunnen lijden aan een posttraumatisch stressyndroom en hebben daarbij te maken met specifieke problematiek die gepaard gaat met slachtofferschap van loverboys. Deze groep slachtoffers is kwetsbaar en verschilt ook qua problematiek en trauma van andere jongeren die worden opgevangen binnen de jeugdzorg. Voor deze groep moet hulpverlening, opvang en behandeling beschikbaar zijn welke voldoet aan hun behoeften en hulpvraag', aldus de Nationaal Rapporteur in haar negende rapportage (2013).

De Nationaal Rapporteur heeft in het verleden meermalen haar zorgen geuit over slachtoffers die binnen generieke jeugdzorgplusvoorzieningen worden geplaatst omdat deze instellingen niet voldoende ingesteld lijken te zijn om het complexe trauma en de specifieke problematiek die gepaard gaat met het slachtofferschap van loverboys/mensenhandel adequaat te behandelen.

Uit het onderzoek van het Verwey-Jonker instituut naar 'Loverboys en hun slachtoffers' (Verwijs et al., 2011) komt naar voren dat - hoewel verschillende jeugdzorgorganisaties er naar eigen zeggen in slagen om slachtoffers van loverboys een adequaat hulpverleningsaanbod te doen - er een relatief hoog risico bestaat op herhaald slachtofferschap waarbij jeugdzorgorganisaties zichzelf nog onvoldoende in staat achten om bij te dragen aan het voorkomen hiervan. De meeste jongeren zeggen tevreden te zijn over het aanbod, maar toch geeft een groep slachtoffers ook aan

onvoldoende specifieke hulpverlening te ontvangen. Voor de meest kwetsbare groep geldt ook dat de aangifftebereidheid laag ligt.

Uit een meer recente rapportage van het Verwey-Jonker Instituut (Mein et al., 2014) komt naar voren dat bij de opvang en behandeling van slachtoffers het algemeen pedagogisch klimaat een belangrijke rol speelt. Hierbinnen wordt op maat aan de problematiek gewerkt. De wijze waarop dit plaatsvindt, is in veel gevallen onvoldoende geëxpliciteerd. Er is in de praktijk geen eenduidige visie op de werkzame bestanddelen van de opvang en behandeling van slachtoffers. Het zorgprogramma Asja is momenteel de enige interventie voor deze doelgroep die is opgenomen in de Databank effectieve jeugdinterventies als 'goed onderbouwd'.

Onduidelijkheid over groepssamenstelling: wel of niet gemengd?

De groepssamenstelling is een specifiek punt van aandacht. Slachtoffers van loverboys worden regelmatig geplaatst in leefgroepen waar ook jongens zijn opgenomen. De standpunten over de vraag of dit al dan niet gewenst is, lopen uiteen. Argumenten tegen samenplaatsing zijn dat men hierbij voorbij gaat aan de kwetsbaarheid en behoefte aan veiligheid van de meisjes, waardoor een hoog risico op revictimisatie ontstaat. Argumenten vóór samenplaatsing zijn dat dit de gelegenheid biedt om 'begeleid' te experimenteren met relaties en dat een meisje wordt voorbereid op het leven buiten de groep. Volgens de Nationaal Rapporteur voelen slachtoffers zich in instellingen waar ook jongens worden opgevangen niet altijd veilig en blijken die plekken ook niet altijd veilig te zijn.

Onduidelijkheid over wat effectief is

Uit recente rapportages komt naar voren dat er weinig bekend is over de effectiviteit van de opvang en behandeling van (vermoedelijke en potentiële) slachtoffers van loverboys. Voor de interventie Asja geldt dat de effectiviteit nog niet is aangetoond in de praktijk. Het onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut naar de effectiviteit van behandelmethoden voor slachtoffers van loverboys (Mein et al., 2014) geeft zicht op enkele generieke werkzame elementen voor de behandeling van slachtoffers (bijvoorbeeld: werken op maat, positief pedagogisch basisklimaat). Hierop wordt voortgebouwd door ZonMw binnen het programma 'Effectief werken in de jeugdsector'. In dit kader wordt ook onderzoek gedaan naar de effectiviteit van opvang en behandeling van slachtoffers van loverboys en zal ook gekeken worden naar de effecten van het al dan niet samen plaatsen van meisjes en jongens. De resultaten worden pas over enkele jaren verwacht. Intussen is het van belang de opvang en behandeling van (potentiele en vermoedelijke) slachtoffers zo goed mogelijk vorm te geven, gebruik makend van de aanwezige (praktijk)kennis. De commissie is van mening dat een eenduidige visie op de opvang en behandeling van slachtoffers noodzakelijk is. Zoals beschreven bereidt ZonMw een programma voor waarin gewerkt wordt aan het specificeren en onderzoeken van de aangewezen aanpak. De verwachting is dat hieruit belangrijke ingrediënten naar voren komen voor een effectieve aanpak van loverboy/mensenhandelslachtoffers. De resultaten van de eerste fase - het beschrijven en onderbouwen van zorgprogramma's - worden eind 2015 verwacht, de afronding van de voorgenomen effectonderzoeken zal pas medio 2019 plaatsvinden. Intussen is het van belang op basis van de huidige kennis uit theorie en praktijk de opvang en behandeling optimaal vorm te geven.

Wat zijn de kernelementen voor opvang en behandeling?

De commissie heeft een aantal kernelementen geformuleerd die cruciaal zijn voor de opvang en behandeling van slachtoffers van loverboys. De kernelementen bouwen voort op de werkzame factoren en zijn daarnaast gebaseerd op ervaringen uit de praktijk.

De kernelementen kunnen ook worden benut bij de opvang en behandeling van meisjes die het slachtoffer zijn van andere vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

De kernelementen worden toegepast in het kader van een gendersensitieve behandeling. Hierbij staat het aansluiten bij de behoeften en de belevingswereld van het meisje centraal. Er is aandacht voor de socialisatie van het meisje en de rollenpatronen en machtsverhoudingen die hierbij een rol spelen. Ook is er aandacht voor (culturele) diversiteit. Binnen deze context worden de kernelementen verweven die specifiek gerelateerd zijn aan (de gevolgen van) loverboy/mensenhandelproblematiek of andere vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag, zoals seksueel misbruik of eergelateerd geweld. Juist deze combinatie van gendersensitieve en probleemspecifieke kernelementen wordt door de commissie als cruciaal gezien bij de opvang en behandeling van slachtoffers.

Het gaat om de samenhang

De commissie realiseert zich dat deze kernelementen wellicht een aantal op het eerste gezicht vanzelfsprekende aspecten bevat. Wanneer echter bij de opvang en behandeling van slachtoffers al deze kernelementen in samenhang en consequent worden ingezet, is de ervaring dat een adequaat gendersensitief en probleemspecifiek aanbod op maat ontstaat. Samenwerking met politie en justitie en benutting van expertise rond mensenhandel vormen hierbij een vanzelfsprekend onderdeel. De kernelementen versterken elkaar en vormen een concreet handvat voor jeugdzorgorganisaties om hun opvang-behandelaanbod voor deze doelgroep vorm te geven. Gezamenlijk met de kernelementen voor signalering en registratie worden hiermee de beste voorwaarden gecreëerd voor het signaleren van slachtoffers, het slagen van de behandeling en het voorkomen van revictimisatie.

- **Kernelement 1: Veiligheid moet centraal staan**

Boven alles moet sprake zijn van een veilige woonsituatie voor het meisje. Dit betekent dat een grondige veiligheidsanalyse plaatsvindt waarbij het streven is dat het misbruik zich zowel binnen als buiten de instelling niet herhaalt. Er is zowel aandacht voor de fysieke als voor de mentale veiligheid: het meisje moet zich veilig voelen (ervaren veiligheid) en veilig zijn. Soms betekent dit dat ze moet worden geplaatst in een andere regio of dat ze tijdelijk naar een gesloten setting gaat. Ook dient er aandacht te zijn voor riskant gebruik van internet en sociale media. Afspraken met ouders horen hierbij. Ook samenwerking met de politie in het kader van opsporing en het doen van aangifte maken hier deel van uit. Er is veel aandacht voor (potentieel) weglooptgedrag en het voorkomen daarvan. De organisatie laat hierbij haar verantwoordelijkheid voor het meisje zien en zet zich in geval van weglopen, in samenwerking met de politie, actief in om het meisje te vinden. Het taxeren van de veiligheid vindt bij voorkeur plaats aan de hand van een gestructureerd taxatie-instrument, onder verantwoordelijkheid van de behandelcoördinator.

- **Kernelement 2: Er wordt acute medische zorg ingezet**

Er is aandacht voor de inzet van acute medische zorg, zoals deze bijvoorbeeld wordt geboden door de Centra voor Seksueel Geweld (deels al functionerend, deels in oprichting). Deze spelen een rol bij het geven van medicatie, het handelen bij eventuele zwangerschap en eerste hulp. Dit kan ook nodig zijn als het meisje tussentijds is weggelopen.

- Kernelement 3: Er wordt altijd een probleem-, risico-, behoeften- en krachtenanalyse gemaakt**

De behandeling wordt vormgegeven vanuit een grondige probleem- en risicoanalyse. Ook wordt nagegaan wat de behoeften zijn van het meisje en waar haar krachten liggen. Hierbij wordt breed gekeken naar de onderwijscarrière en het sociaal netwerk van het meisje, inclusief risicovolle contacten en locaties. Op basis hiervan wordt een behandelplan op maat gemaakt. Hierbij wordt expliciet aandacht besteed aan het misbruik (omstandigheden, aard, frequentie), de ‘bovenliggende’ problematiek (gedragsproblemen, gebrek aan weerbaarheid), de ‘onderliggende’ problematiek (trauma’s, hechtingsproblemen) en het voorkomen van toekomstig slachtofferschap. Ter ondersteuning wordt eveneens gebruik gemaakt van gerichte taxatie-instrumenten. Deze analyse vindt multidisciplinair plaats en wordt driemaandelijks herhaald.
- Kernelement 4: Ouders en sociaal netwerk worden altijd betrokken**

Ouders spelen bij de opvang en behandeling een belangrijke rol. Vaak is de relatie met de ouders verstoord, soms als gevolg van het misbruik. Dit is zeker het geval als er sprake is van eengerelateerd geweld. Daders hebben soms actief ingezet op het verstoren van de relaties met ouders en andere dierbaren. Omdat ouders en andere familieleden in principe een continue factor vormen voor het meisje, zowel tijdens de behandeling als na afloop, worden zij intensief bij de behandeling betrokken. Een uitgebreide netwerkanalyse waarin risicofactoren en krachten in kaart worden gebracht, vormt hiervoor de basis. Evidence based systeeminterventies maken integraal deel uit van de behandeling. Hierbij wordt zowel aandacht besteed aan de verwerking door de familie van het misbruik als aan manieren om hernieuwd misbruik te voorkomen. Ook het bredere netwerk wordt hierin betrokken. Indien gewenst en het meisje eraan toe is, worden relevante leden van het netwerk op de locatie uitgenodigd en bij de behandeling betrokken.
- Kernelement 5: Behandeling gebeurt in een positief pedagogisch basisklimaat**

De behandeling is gebaseerd op respectvolle bejegening enerzijds en duidelijke sturing anderzijds. De behandelaars zijn kritisch over het gedrag maar respectvol en positief over de persoon. Ze laten zien dat ze onvoorwaardelijk voor het meisje kiezen en bieden haar een positief perspectief. Er is een lerend klimaat waarbij zo nodig ook duidelijke begrenzing plaatsvindt. De aanpak is aantrekkelijk en biedt een tegenwicht voor de aandacht die het meisje van de loverboy kreeg: het is aantrekkelijker om te blijven dan om te gaan.
- Kernelement 6: De behandeling heeft duidelijke fasen**

In de eerste fase van de behandeling is er sprake van een zeer duidelijke structuur en wordt de confrontatie met risico’s binnen het netwerk geminimaliseerd of afgesloten. Het waarborgen van de veiligheid staat hierbij centraal. In deze fase wordt het gebruik van internet, sociale media en telefonie sterk beperkt. Wanneer dit wel wordt toegelaten, dan vindt dit onder toezicht plaats, zodat zich geen opening aandient voor de loverboy/mensenhandelaar. Het contact met het netwerk wordt stapsgewijs weer opgebouwd, waarbij in de latere fase van de behandeling sprake is van een grotere zelfstandigheid en mogelijkheden om te oefenen. In de fasering wordt ook het contact met jongens meegenomen. De vraag is wanneer het meisje hieraan toe is, dit wordt op maat bekeken. Indien de behandeling ambulantly plaatsvindt, is eveneens sprake van een duidelijke fasering, met aandacht voor veiligheid, gezondheid, verwerking en de opbouw van contacten.
- Kernelement 7: Traumaverwerking is onderdeel van de behandeling**

Bij de behandeling wordt aandacht besteed aan het verwerken van traumatische gebeurtenissen die gerelateerd zijn aan het slachtofferschap van een loverboy/mensenhandel. Daarnaast is

ook aandacht voor de verwerking van eventuele andere traumatische ervaringen, bijvoorbeeld als gevolg van eerder seksueel misbruik. Het doel is om deze gebeurtenissen een plek te geven en om het meisje te leren om te anticiperen op bedreigende situaties. Dit is van belang om (intergenerationele overdracht van) toekomstig slachtofferschap te voorkomen. Het werken aan traumaverwerking vindt doorgaans plaats in samenwerking met de jeugd-ggz. Er worden bij voorkeur bewezen effectieve interventies ingezet, te weten Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR) en Cognitieve Gedragstherapie (CGT).

- Kernelement 8: Er is aandacht voor onderwijs en toekomstige leefsituatie**

Integratie in het normale leven is van belang. De behandeling moet leiden tot adequate deelname aan de samenleving. Dit betekent dat er reële eisen aan een meisje worden gesteld waarbij het onderwijs vanaf dag één wordt opgepakt. Het behalen van een diploma of startkwalificatie voor de arbeidsmarkt is hierbij van groot belang. Ook is er aandacht voor adequate vrijetijdsbesteding en, indien nodig, het opbouwen van een nieuwe woonsituatie of terugkeer naar ouders.
- Kernelement 9: Behandeling is gericht op vergroting van eigenwaarde en zelfbepaling**

Slachtoffers van loverboys zijn de greep op hun eigen lichaam en leven kwijt, ze hebben een grote kwetsbaarheid en een negatief zelfbeeld. Om hun eigenwaarde en zelfbepaling te vergroten, worden weerbaarheidstrainingen ingezet en is er aandacht voor het vergroten van veerkracht en assertiviteit. Lichaamsgericht werken speelt hierbij een belangrijke rol. Ook wordt gewerkt aan de vergroting van sociale, praktische en probleemoplossingsvaardigheden en aan de cognities die hierbij een rol spelen. Hier wordt bij voorkeur gebruik gemaakt van evidence based interventies.
- Kernelement 10: Er is aandacht voor gezonde relaties, seksualiteit en intimiteit**

Het werken aan deze thema’s vindt plaats middels psycho-educatie, voorlichting over het omgaan met seksualiteit, risicovolle contacten en het opbouwen van gezonde relaties. Ook hierbij wordt gebruik gemaakt van lichaamsgerichte therapievormen. Daarnaast is ruim aandacht voor het opbouwen en versterken van positieve en gezonde contacten met leeftijdgenoten en de familieleden. Hierbij wordt ook gebruik gemaakt van ervaringsdeskundigheid van andere slachtoffers. Het contact met jongens wordt stapsgewijs opgebouwd, als het meisje het aankan en de veiligheid gewaarborgd kan worden.
- Kernelement 11: Er vindt ketensamenwerking en nazorg plaats**

Er vindt intensieve samenwerking plaats in de jeugdketen. Om te beginnen is er casusoverleg waarbij ketenpartners vanuit justitie, politie, jeugdzorg en lokale jeugdhulp samenwerken rond de signalering, bescherming en behandeling van (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelslachtoffers. Deze ketensamenwerking is tevens nodig om het (regionale) netwerk van (vermoedelijke) slachtoffers in kaart te brengen. Gedurende de behandeling is er samenwerking met de jeugd-ggz. Samenwerking vindt ook plaats met de organisaties in de sector voor verstandelijk beperkten omdat loverboy/mensenhandelproblematiek regelmatig voorkomt bij meisjes met een lichte verstandelijke beperking. Tot slot is er een doorlopende lijn tussen de behandeling en de vervolgsituatie: bij afsluiting van de behandeling wordt tijdig nazorg dan wel een vervolgaanbod ingezet. Er is veel aandacht voor warme overdracht en terug geleiding naar de nieuwe woonsituatie en de (hernieuwde) inzet van een hulpverlener in de eigen woonomgeving van het meisje, het netwerk en bijvoorbeeld een wijkagent. Gezamenlijk wordt ervoor gezorgd dat het meisje niet ‘uit beeld’ raakt. Dit geldt zowel voor minderjarigen als voor 18-plus meisjes.

Wat betekent dit voor de jeugdzorg?

In aansluiting op de kernelementen heeft de commissie een aantal implicaties voor de opvang en behandeling van slachtoffers van loverboys en mensenhandel in de jeugdzorg geformuleerd. De implicaties zijn in de eerste plaats van toepassing op daadwerkelijke slachtoffers van loverboys/mensenhandel. Naast eenduidig slachtofferschap is er echter ook vaak sprake van meisjes met gevaarlijk experimenteel gedrag, zijn er vermoedens van slachtofferschap of is er sprake van andere vormen van ongewenst seksueel gedrag. De verwachting is dat door de inzet van het risicotaxatie-instrument meer zicht zal ontstaan op het optreden van deze problematiek. De implicaties bieden ook aanknopingspunten voor de opvang en behandeling van deze meisjes.

Kies voor een gendersensitieve aanpak

- De opvang en behandeling vindt bij voorkeur plaats binnen een setting waar vanuit een gendersensitieve aanpak wordt gewerkt en waarbij de kernelementen zijn geïntegreerd. Deze aanpak wordt bijvoorbeeld geboden vanuit de huidige categorale voorzieningen voor slachtoffers van loverboys én door organisaties waar de behandeling plaatsvindt in het kader van een specialistisch zorgprogramma voor slachtoffers. Een homogene groepssamenstelling (meisjes met aan seksueel misbruik gerelateerde problematiek, eengerelateerd geweld, slachtofferschap grensoverschrijdend seksueel gedrag en/of slachtoffers van loverboys) biedt de meest optimale context voor veiligheid aan het meisje. De aanpak maakt het in principe mogelijk om voldoende focus te hebben op de specifieke problemen.

Plaats het meisje in een homogene groep

- De opvang en behandeling vindt bij voorkeur plaats binnen groepen waar meisjes met vergelijkbare problematiek zijn geplaatst. De commissie is van mening dat plaatsing in homogene groepen in principe de beste condities biedt voor de veiligheid en behandeling. Opvang en behandeling binnen het generieke jeugdzorgaanbod is alleen aangewezen indien er specifieke indicaties zijn waardoor plaatsing in meisjesspecifieke groepen met een specialistische benadering niet in aanmerking komt of zelfs af te raden valt. Vooropgezet hierbij is dat de organisatie over de keuzemogelijkheid voor een homogene groep beschikt. De argumentatie dient bij plaatsing concreet aangegeven te worden.

Integreer altijd de kernelementen

- Indien gekozen wordt voor plaatsing in een generieke setting, dan moeten bij de behandeling op maat eveneens de hiervoor genoemde kernelementen worden geïntegreerd. Een specialistische behandeling is dan mogelijk binnen een generieke setting en niet voorbehouden aan een categorale opvang.

Maak altijd een veiligheidsanalyse

- Voorop staat dat de veiligheid van het meisje dient te worden gewaarborgd. Hiertoe dient een zorgvuldige veiligheidsanalyse te worden uitgevoerd.

Ambulante behandeling is een optie

- Als de veiligheid van het meisje gewaarborgd kan worden, dan biedt ambulante behandeling eveneens mogelijkheden om de problematiek aan te pakken. Het meisje woont dan bijvoorbeeld thuis of bij iemand uit het netwerk. Ook in het kader van ambulante behandeling dienen de genoemde kernelementen in samenhang te worden ingezet.

Zorg voor specifieke expertise

- Het werken met de doelgroep vraagt om specifieke expertise van de behandelaars. Deze is in elk geval aanwezig binnen een specialistische setting. Bij opvang en behandeling in een generalistische setting, waar deze specialistische kennis niet altijd beschikbaar is, dient gebruik gemaakt te worden van deze expertise.

Werk samen met de politie

- Bij de opvang en behandeling van (vermoedelijke) slachtoffers vindt samenwerking plaats met de lokale politie in het kader van het opstellen van een netwerkanalyse, het bevorderen van aangiftebereidheid van slachtoffers en het opsporen van daders. Overlegtafels en specifiek ingerichte verhoorkamers kunnen hierbij een rol spelen.

5 ACTIEPUNTEN

In dit hoofdstuk ziet u de actiepunten voor de jeugdzorg om het hulpaanbod van slachtoffers van loverboys/mensenhandel te verbeteren. Ook is in dit hoofdstuk beschreven wat de commissie verder gaat ondernemen ter verbetering van de zorg voor deze doelgroep.

De commissie heeft als doel om een bijdrage te leveren aan het verbeteren van het hulpaanbod van slachtoffers van loverboys en mensenhandel. Hierbij gaat het om eenduidige signalering en screening van (vermoedelijke en potentiële) slachtoffers, registratie, ketensamenwerking, onderbouwing van het hulpaanbod en verspreiding van onderbouwde / effectieve aanpakken en good practices.

In de vorige hoofdstukken heeft een uitwerking plaats gevonden van deze thema's. Beschreven is welke verbeteringen in de jeugdzorg nodig zijn om de signalering en registratie van (vermoedelijke) slachtoffers van loverboys/mensenhandel te organiseren en om de opvang en behandeling van (vermoedelijke) slachtoffers te optimaliseren. Hierbij is ook aandacht besteed aan de samenwerking met de politie en aan nazorg. Dit heeft geleid tot de formulering van vijftien kernelementen die noodzakelijk zijn voor een adequate signalering, registratie, opvang en behandeling.

15 kernelementen op een rij

De actiepunten zijn gebaseerd op de 15 kernelementen. Het gaat om kernelementen voor signalering en registratie (uitgangspunt: registratie tenzij) en voor opvang en behandeling (uitgangspunt: plaatsing in homogene groepen met een specialistische benadering tenzij).

- 1 Professionals hebben kennis en bewustzijn van de problematiek
- 2 Professionals kunnen signalen herkennen en duiden
- 3 Professionals weten welke vervolgstappen ze moeten zetten
- 4 (Vermoedelijke) slachtoffers worden geregistreerd bij CoMensha
- 5 Veiligheid moet centraal staan
- 6 Er wordt acute medische zorg ingezet
- 7 Er wordt altijd een probleem-, risico-, behoeften- en krachtenanalyse gemaakt
- 8 Ouders en sociaal netwerk worden altijd betrokken
- 9 Behandeling gebeurt in een positief pedagogisch basisklimaat
- 10 De behandeling heeft duidelijke fasen
- 11 Traumaverwerking is onderdeel van de behandeling
- 12 Er is aandacht voor onderwijs en toekomstige leefsituatie
- 13 Behandeling is gericht op vergroting van eigenwaarde en zelfbepaling
- 14 Er is aandacht voor gezonde relaties, seksualiteit en intimiteit
- 15 Er vindt ketensamenwerking en nazorg plaats

Kwaliteitskader

In dit hoofdstuk wordt toegelicht hoe de jeugdzorg deze kernelementen gaat implementeren en welke ontwikkelactiviteiten worden ingezet om dit op te pakken. Aanknopingspunten voor verbetering liggen onder meer in het kwaliteitskader 'Voorkomen seksueel misbruik'. De organisaties voor Jeugd & Opvoedhulp en Bureaus Jeugdzorg hebben inmiddels al een groot aantal acties uit dit kwaliteitskader geïmplementeerd. De acties uit het kwaliteitskader zijn gekoppeld aan de kwaliteitssystemen binnen de jeugdzorgorganisaties. Via de 'plan, do, check, act' cyclus worden de acties geborgd in een voortdurend leer- en verbeterproces van de organisatie. Het kwaliteitskader vormt dan ook een belangrijke ingang om de verbeterpunten op het gebied van signalering, opvang en behandeling op de werkvloer te realiseren.

Een ander aanknopingspunt voor implementatie ligt in het ZonMw-traject waarin het beschrijven en onderbouwen van veelbelovende aanpakken in de opvang en behandeling van loverboy-problematiek centraal staat. Ook het Nationaal Verwijsmechanisme biedt een kader voor het voor het verbeteren van het hulpaanbod aan loverboy/mensenhandelslachtoffers.

Wat zijn de actiepunten voor 2015?

Hier ziet u een overzicht van de actiepunten die in het kader van het Actieplan meisjesslachtoffers van loverboys/mensenhandel door diverse partners worden ondernomen. Bij elk actiepunt is tussen haakjes aangegeven op welk(e) kernelement(en) het aansluit.

Signalering

Informatie bij zorgoverdracht (3, 4)

- **Wat.** Jeugdzorgorganisaties hebben in het kader van het kwaliteitskader 'Voorkomen seksueel misbruik' met elkaar afgesproken dat - als de zorg voor een jeugdige aan een andere organisatie wordt overgedragen - informatie wordt verstrekt over de (problemen bij de) seksuele ontwikkeling en voorgeschiedenis. De organisatie die de zorg ontvangt, neemt de informatie op in het dossier van de jeugdige. In aanvulling hierop wordt een (vermoeden) van loverboy/mensenhandelproblematiek expliciet vermeld. Indien van toepassing wordt de afweging rond het al dan niet melden bij CoMensha aangegeven.
- **Wanneer.** Informatie in dossier: 1 januari 2015; afweging melding bij CoMensha: 1 juli 2015.
- **Wie.** Alle jeugdzorgorganisaties.

Risicotaxatie-instrument en stappenplan/samenwerking politie en Openbaar Ministerie (2, 3)

- **Wat.** Het risicotaxatie-instrument 'Seksueel grensoverschrijdend gedrag' is gericht op de seksuele ontwikkeling en ondersteunt de professional bij het inschatten van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Dit taxatie-instrument wordt momenteel ingevuld voor alle jeugdigen die in zorg komen en bevat ook een aantal signalen die wijzen op loverboy/mensenhandelproblematiek. Hiermee vindt een eerste taxatie plaats. Als blijkt dat bepaalde signalen een rol spelen, zal aanvullende taxatie plaatsvinden. In het kader van het actieplan wordt hiertoe het instrument doorontwikkeld en aangevuld op basis van een toetsing in de praktijk aan de hand van casuïstiek van (vermoedelijke) slachtoffers van loverboys/mensenhandel. Parallel wordt een stappenplan ontwikkeld en een handreiking samengesteld waarmee voor professionals duidelijk wordt welke stappen gezet kunnen worden indien loverboys/mensenhandelproblematiek aan de hand is. Hierbij wordt ook de samenwerking met politie en justitie verder uitgewerkt. Ook is er aandacht voor de rol van zorgtafels, verhoorkamers, het bevorderen van aangiftebereidheid en het omgaan met (vermoedelijke) slachtoffers die weglopen. Vervolgens worden het instrument en

stappenplan in de praktijk ingevoerd. Dit wordt gefaciliteerd doordat op basis van het instrument en bijbehorend stappenplan een training wordt ontwikkeld die aan de hand van een pilot in de praktijk wordt getest. Deze training wordt vervolgens opgenomen in het landelijk aanbod zodat alle jeugdzorgorganisaties deze kunnen benutten.

- **Wanneer.** Uiterlijk 1 juli 2015.
- **Wie.** De doorontwikkeling van het risicotaxatie-instrument vindt plaats door Movisie en het Nederlands Jeugdinstituut in samenwerking met enkele jeugdzorgorganisaties; de ontwikkeling van het stappenplan vindt plaats in samenwerking met politie, het OM, het ministerie van VWS en Veiligheid en Justitie in samenwerking met de commissie Azough; de toepassing in de praktijk geldt voor alle jeugdzorgorganisaties.

Intern multidisciplinair overleg (7)

- **Wat.** De jeugdzorgorganisaties beschikken over een richtlijn voor het organiseren van een intern multidisciplinair overleg bij een casus van (vermoeden) van seksueel misbruik. Voor de doelgroep waarbij sprake is van een (vermoeden) van loverboy/mensenhandelproblematiek wordt deze richtlijn aangevuld met specifieke onderdelen. Goede voorbeelden van organisaties worden gedeeld.
- **Wanneer.** Uiterlijk 1 april 2015.
- **Wie.** Alle jeugdzorgorganisaties.

Opname signalen loverboy/mensenhandelproblematiek in kwaliteitsmanagementsysteem (4)

- **Wat.** Jeugdzorgorganisaties registreren momenteel in het kwaliteitsmanagementsysteem signalen van seksueel misbruik, grensoverschrijdend gedrag en onttrekkingen, op basis waarvan ze verbetermaatregelen treffen. Organisaties verbinden zich in aansluiting hierop op het aanvullen van het kwaliteitsmanagementsysteem met signalen van loverboy/mensenhandelproblematiek. Ook deze signalen worden geanalyseerd waarna verbeteracties worden ingezet. Hierdoor wordt de lerende organisatie versterkt en wordt zowel op het niveau van het bestuur, het management en de professionals expliciet aandacht gevraagd voor loverboy/mensenhandelproblematiek.
- **Wanneer.** Uiterlijk 1 april 2015.
- **Wie.** Alle jeugdzorgorganisaties.

Leeromgeving jeugdzorgorganisaties (1-15)

- **Wat.** De organisatie stelt een plan van aanpak op voor het inrichten van een leeromgeving met als doel om door reflectie en discussie intern te leren van casuïstiek rond (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelproblematiek. Ze benutten deze leeromgeving niet alleen bij signalering maar ook bij opvang en behandeling.
- **Wanneer.** Uiterlijk 1 april 2015.
- **Wie.** Alle jeugdzorgorganisaties.

Registratie

Bevordering melding bij CoMensha (4)

- **Wat.** De procedure 'registreren voor de jeugdzorg' is uitgewerkt op basis van het uitgangspunt 'registreren tenzij' waarbij rekening is gehouden met privacy van de minderjarige en toestemming van ouders/voogden. De bekendheid van CoMensha in de jeugdzorg wordt vergroot en het nut en de noodzaak van registratie wordt uitgedragen via informatiemateriaal en voorlichting door CoMensha en in trainingen voor jeugdzorgprofessionals. Daarna zullen de

jeugdzorgorganisaties consequent (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelslachtoffers melden bij CoMensha ten behoeve van de registratie.

- **Wanneer.** Uiterlijk 1 juli 2015.
- **Wie.** Ontwikkeling: CoMensha en commissie Azough. Uitvoering: alle jeugdzorgorganisaties.

Rapportage aantallen en kenmerken slachtoffers (4)

- **Wat.** De Nationaal Rapporteur rapporteert periodiek de kenmerken en aantallen slachtoffers op basis van de gegevens van CoMensha. Aan de hand van deze rapportage gaan de jeugdzorgorganisaties na of de hulpmiddelen en instrumenten die zij inzetten geactualiseerd moeten worden.
- **Wanneer.** Periodiek.
- **Wie.** De Nationaal Rapporteur op basis van de registratiedata van CoMensha; jeugdzorgorganisaties.

Opvang en behandeling

Inzet kernelementen (5-15)

- **Wat.** Jeugdzorgorganisaties zetten de kernelementen in samenhang in bij de opvang en behandeling van (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelslachtoffers. Als organisaties de kernelementen anders toepassen, dan wordt dit beargumenteerd. Ze gaan hierbij uit van het uitgangspunt: 'plaatsing in een homogene groep tenzij'. Ze leveren hun aanbod aan bij het Landelijk Verwijsmechanisme.
- **Wanneer.** Uiterlijk 1 januari 2016.
- **Wie.** De jeugdzorgorganisaties die slachtoffers opvangen en behandelen.

Effectieve methoden (12, 13, 14)

- **Wat.** Er wordt een overzicht gemaakt van beschikbare effectieve methoden bij de behandeling van (vermoedelijke en potentiële) loverboy/mensenhandelslachtoffers, zoals opgenomen in de databanken van Movisie, het Nederlands Jeugdinstituut, het Trimbos Instituut en Rutgers WPF (bijvoorbeeld methoden weerbaarheidstraining, traumabehandeling, psycho-educatie). Jeugdzorgorganisaties zetten bij de behandeling van (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelslachtoffers, indien beschikbaar, deze effectieve methoden in.
- **Wanneer.** Uiterlijk 1 april 2015. Inzet: 1 juli 2015.
- **Wie.** Movisie en Nederlands Jeugdinstituut. De jeugdzorgorganisaties die slachtoffers opvangen en behandelen.

Aansluiting ZonMw-traject (5-15)

- **Wat.** Bij ZonMw wordt gewerkt aan een beschrijving en onderbouwing van veelbelovende aanpakken naar de effectiviteit van opvang en behandeling van slachtoffers. Doel: meer inzicht krijgen in wat werkt en niet werkt voor deze doelgroep. Jeugdzorgorganisaties die deelnemen aan het ZonMw-traject beschrijven en onderbouwen hun veelbelovende aanpak in de opvang en behandeling van loverboyslachtoffers. De commissie Azough stimuleert in samenwerking met ZonMw dat er verbinding is tussen beide trajecten.
- **Wanneer.** 1 januari 2016.
- **Wie.** ZonMw en deelnemende jeugdzorgorganisaties.

Hierna volgt het overzicht van actiepunten in een tabel.

Tabel 5.1 Overzicht actiepunten

Signaleren

Onderwerp	Actie	Kelemelementen	Realisatie	Partners
Informatie bij zorg-overdracht I	De jeugdzorgorganisaties die zorg overdraagt, meldt (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelproblematiek expliciet. De organisatie die zorg ontvangt, neemt de informatie op in het dossier van de jeugdige.	3	1 januari 2015	Alle jeugdzorgorganisaties
Informatie bij zorg-overdracht II	De informatie wordt aangevuld met de inhoudelijke reden om wel / geen aangifte te doen en wel /niet te melden bij CoMensha.	3, 4	1 juli 2015	Jeugdzorgorganisaties
Risicotaxatie-instrument en stappenplan	Ontwikkeling risicotaxatie-instrument, stappenplan en handreiking loverboy/mensenhandelproblematiek waarbij ook aandacht is voor samenwerking met politie en justitie, veiligheid etc. Er wordt een training ontwikkeld waarmee kennis en gebruik in de praktijk wordt bevorderd.	2, 3	1 juli 2015	NJi / Movisie i.s.m. jeugdzorgorganisaties
Risicotaxatie	Als het risicotaxatie-instrument signalen oplevert van loverboy/mensenhandelproblematiek, dan wordt voor de jeugdige een aanvullende taxatie uitgevoerd en gehandeld overeenkomstig het stappenplan.	2, 3	1 juli 2015	
Samenwerken met politie en justitie	De samenwerkingsafspraken met politie en justitie worden in een handreiking opgenomen en vastgesteld waarna de jeugdzorgorganisaties de afspraken in hun werkwijze implementeren en borgen.	3	1 juli 2015	Commissie Azough, VWS, Veiligheid en Justitie, Politie, OM, jeugdzorgorganisaties
Intern multidisciplinair overleg	De jeugdzorgorganisaties vult de richtlijn voor het organiseren van intern multidisciplinair overleg bij een casus van (vermoeden van) seksueel misbruik aan met specifieke onderdelen voor de doelgroep waarbij sprake is van (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelproblematiek.	2, 3	1 april 2015	Jeugdzorgorganisaties delen via digitale toolbox goede voorbeelden
Kwaliteitsmanagement-systeem	De jeugdzorgorganisaties stelt vast op welke wijze in het kwaliteitsmanagementsysteem signalen van loverboy/mensenhandelproblematiek worden geregistreerd en geanalyseerd, op basis waarvan verbetermaatregelen worden getroffen.	4	1 april 2015	Jeugdzorgorganisaties
Leeromgeving jeugdzorgorganisaties	De jeugdzorgorganisaties stelt een plan van aanpak op voor het inrichten van een leeromgeving met als doel om door reflectie en discussie intern te leren van casuïstiek rond (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelproblematiek.	1 - 15	1 april 2015	Jeugdzorgorganisaties

Registreren

Onderwerp	Actie	Kelemelementen	Realisatie	Partners
Registreren bij CoMensha	De procedure registreren voor de jeugdzorg wordt uitgewerkt op basis van het uitgangspunt 'registreren tenzij', rekening houdend met de privacy van minderjarigen en toestemming van ouders/voogden, waarna de jeugdzorgorganisaties (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelslachtoffers melden bij CoMensha.	4	1 juli 2015	CoMensha en commissie Azough, jeugdzorgorganisaties
Rapportage aantallen en kenmerken slachtoffers	De Nationaal Rapporteur rapporteert periodiek de kenmerken en aantallen slachtoffers.	4	periodiek	CoMensha en Nationaal Rapporteur
Actualisatie hulpmiddelen/instrumenten	N.a.v. de rapportage van de Nationaal Rapporteur gaan jeugdzorgorganisaties na of hulpmiddelen/instrumenten aan actualisatie toe zijn.	1 - 15	periodiek	Jeugdzorgorganisaties

Opvang en behandeling

Onderwerp	Actie	Kelemelementen	Realisatie	Partners
Kelemelementen opvang/behandeling	Jeugdzorgorganisaties zetten de kelemelementen in samenhang in bij de opvang en behandeling van (vermoedelijke) loverboy/mensenhandel slachtoffers. Als organisaties kelemelementen anders toepassen, dan wordt dit beargumenteerd.	5 - 15	1 januari 2016	Jeugdzorgorganisaties
Effectieve Methoden I	Er wordt een overzicht gemaakt van beschikbare effectieve methoden bij de behandeling van (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelslachtoffers.	12, 13, 14	1 april 2015	Movisie en NJi
Effectieve Methoden II	Jeugdzorgorganisaties zetten bij de behandeling van (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelslachtoffers, indien beschikbaar, effectieve methoden in.	12, 13, 14	1 juli 2015	Jeugdzorgorganisaties
Verwijsmechanisme	Jeugdzorgorganisaties melden bij het Verwijsmechanisme hun aanbod voor (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelslachtoffers.	5-15	1 april 2015	Min VWS, en jeugdzorgorganisaties
ZonMw traject	Jeugdzorgorganisaties die deelnemen aan het ZonMw-traject beschrijven en onderbouwen hun veelbelovende aanpak in de opvang en behandeling van loverboy/mensenhandelslachtoffers.	5-15	1 januari 2016	ZonMw / deelnemende Jeugdzorgorganisaties

Informereren en uitwisselen

Onderwerp	Actie	Keernelementen	Realisatie	Partners
Informereren en uitwisselen I	Er worden drie regionale bijeenkomsten georganiseerd waarin het actieplan wordt toegelicht en de eerste kennisuitwisseling plaats vindt.	1-15	1 april 2015	Commissie Azough en Jeugdzorgorganisaties
Informereren en uitwisselen II	Eik kwartaal worden landelijke bijeenkomsten voor contactpersonen per organisatie georganiseerd waarin kennisoverdracht en kennisuitwisseling plaatsvindt. De opbrengsten (hulpmiddelen en instrumenten) worden samengebracht in een digitale toolbox zodat kennis wordt gedeeld.	1-15	4 keer per jaar	NJi, Movisie, jeugdzorgorganisaties

Kwaliteitskader en toetsing

Onderwerp	Actie	Keernelementen	Realisatie	Partners
Kwaliteitskader	In samenwerking met de Inspectie Jeugdzorg wordt een kwaliteitskader ontwikkeld waarna de Inspectie Jeugdzorg gevraagd wordt dit in te zetten in het kader van thematisch toezicht.	1-15	1 april 2015	Commissie Azough en Inspectie Jeugdzorg

Lokale zorg voor jeugd

Onderwerp	Actie	Keernelementen	Realisatie	Partners
Versterken aanpak op lokaal niveau	Het realiseren van de keernelementen in de lokale zorg voor jeugd wordt gestimuleerd middels overleg met de VNG en middels regionale samenwerking jeugdzorgorganisaties met lokale partners.	1-15	1 april 2015	Commissie Azough, VNG, jeugdzorg-organisaties

Wat gaat de commissie doen?

De commissie houdt contact met de partners om de uitvoering van de actiepunten te volgen. Daarnaast worden activiteiten uitgevoerd in het kader van borging en verbreding.

Regionale en landelijke bijeenkomsten

In aansluiting op de presentatie van het actieplan organiseert de commissie Azough in samenwerking met Jeugdzorg Nederland drie regionale bijeenkomsten waarin het actieplan wordt toegelicht en een eerste kennisuitwisseling plaatsvindt. Doel is hiermee alle jeugdzorgorganisaties te informeren over de keernelementen en de actiepunten die hiermee samenhangen zodat een eerste invoering kan plaatsvinden.

Deze regionale bijeenkomsten worden vervolgd met enkele landelijke bijeenkomsten voor contactpersonen per organisatie. Tijdens deze bijeenkomsten vindt eveneens kennisuitwisseling plaats. Daarnaast zal ook aandacht zijn voor informatieoverdracht door externe sprekers. Hierbij worden ook nadrukkelijk mensenhandelexperts betrokken vanuit de politie, het OM en de IND. Aan de hand van deze bijeenkomsten vindt een inventarisatie plaats van hulpmiddelen en instrumenten die de organisaties inzetten bij de signalering, opvang en behandeling van loverboyslactoffers. Organisaties worden gestimuleerd voor de doelgroep deze hulpmiddelen en instrumenten specifiek aan te vullen of door te ontwikkelen en dit materiaal met elkaar uit te wisselen om kennis te delen. De informatie wordt ontsloten via een website zodat men elkaars kennis kan benutten.

Kwaliteitskader ontwikkelen

Met de actiepunten kan de hulp aan slachtoffers van loverboys/mensenhandel in de jeugdzorg daadwerkelijk verbeterd worden. Maar is er meer nodig. Om na te gaan of de keernelementen daadwerkelijk in de praktijk worden toegepast, is toetsing nodig van de toepassing in de praktijk. Daarom ontwikkelt de commissie Azough op basis van de keernelementen een kwaliteitskader. De Inspectie Jeugdzorg zal gevraagd worden aan de hand hiervan een toetsingskader vorm te geven en op basis hiervan thematisch toezicht te uit te voeren.

Gemeenten attenderen op keernelementen

Van wezenlijk belang is om niet alleen binnen de jeugdzorg te zorgen voor effectieve signalering, registratie, opvang en behandeling maar ook in het voorliggend veld. Uiteindelijk is vroegtijdige preventie van slachtofferschap de beste remedie. Met de transitie van de zorg voor jeugd in aantocht worden gemeenten verantwoordelijk voor de uitvoering van jeugdhulp. In het kader van de hulp aan (vermoedelijke en potentiële) slachtoffers van loverboys/mensenhandel is het van belang dat gemeenten deze doelgroep goed in beeld hebben. Gemeenten moeten door middel van gerichte preventieve activiteiten, zoals voorlichting, bewustwording en, programma's op scholen en tijdige hulp proberen ervoor te zorgen dat (kwetsbare) meisjes niet in handen van loverboys of mensenhandelaren vallen. Ook moeten ze in aandacht hebben voor meisjes die een verhoogd risico hebben, bijvoorbeeld meisjes waarbij sprake is van intergenerationele problematiek en meisjes met een verleden van seksueel misbruik. Voor deze meisjes en voor meisjes waarbij sprake is van (vermoedelijke) loverboy/mensenhandelproblematiek, moeten ze vanuit het lokale aanbod van jeugdhulp tijdige signalering en goede specialistische hulp mogelijk maken. Om de keernelementen te laten landen binnen de lokale zorg voor jeugd zal vanuit de commissie contact worden gelegd met de VNG en eventuele andere landelijke organisaties die zich met de transitie bezighouden. Hierbij zal worden onderzocht welke rol zij kunnen spelen bij het informeren van gemeenten over het belang van een goede aanpak van de hulp aan (vermoedelijke en

potentiële) slachtoffers van loverboys/mensenhandel en over de kernelementen en het stimuleren van de invoering.

Ook de zorgaanbieders zelf spelen een belangrijke rol bij de implementatie van de aanpak in de lokale zorg op regionaal niveau. Enerzijds doordat zij als partner bij de uitvoering van de lokale zorg voor jeugd betrokken zijn, anderzijds doordat zij middels hun consultatierol de deskundigheid van andere partners op lokaal niveau kunnen versterken. Dit zal vanuit de commissie worden gestimuleerd.

Onderzoek stimuleren

De commissie vindt het niet duidelijk in welke mate jongens slachtoffer worden van mensenhandel/loverboyproblematiek. Er zijn enkele inventarisaties van minderjarige jongensprostitutie maar er is te weinig zicht op aard en aantallen waardoor onduidelijk is of het vooral incidenten betreft en beleidsmatige maatregelen gewenst zijn. Ongeacht de schaal, elke vorm van minderjarige jongensprostitutie dient bestreden en voorkomen te worden. Daarom adviseert de commissie om een quick scan over dit onderwerp uit te voeren.

Ook is er onvoldoende duidelijkheid wat voor meisjes specifiek werkt en niet werkt bij het behandelen van (complexe) problematiek. In hoeverre is er sprake van voldoende zicht op de impact die gender heeft op de effectiviteit van opvang en behandeling? Hier zal nader onderzoek naar gendersensitiviteit in de zorg voor jeugd voor nodig zijn.

En nu?

De commissie heeft in constructieve samenwerking en met grote betrokkenheid gewerkt aan de totstandkoming van dit actieplan. Hiermee is de 'planfase' voorbij en komt het nu aan op uitvoering. De komende maanden zullen de diverse partners (de jeugdzorgorganisaties, Jeugdzorg Nederland, de ministeries van VWS en Veiligheid en Justitie, Movisie en het Nederlands Jeugdinstituut) in samenwerking met de commissie Azough de actiepunten ter hand nemen. Ook aanpalende sectoren, zoals jeugd-ggz en jeugd-lvb worden hierbij betrokken. De stappen die tot nu toe zijn gezet, laten zien dat met een gezamenlijke aanpak veel te winnen valt. Op dit fundament bouwt de commissie verder.

De commissie zal de komende periode de voortgang op de actiepunten monitoren en hierover rapporteren. Hiermee hoopt de commissie een daadwerkelijke bijdrage te leveren aan de verbetering van de signalering, registratie, opvang en hulp aan meisjesslachtoffers van loverboys/mensenhandel in de zorg voor jeugd. Ze zijn het waard!

LITERATUUR

- Boendermaker, L., Rooijen, K. van, Berg, T., & Bartelink, C. (2013). *Residentiele jeugdzorg: Wat werkt?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid. (2012). *Aanpak loverboyproblematiek. Handreiking*. Utrecht: CCV.
- Commissie Samson (2012). *Omringd door zorg, toch niet veilig. Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden*. Amsterdam: Boom uitgeverij.
- Deth, A. van, Repetur, L., & Storms, O (2013). *Registratie slachtoffers loverboys in de jeugdsector*. Utrecht: Movisie.
- Dijke, A. van, Lamers, F., Talhout, M., Terpstra, L., Werson, S., & Wind, A. de. (2012). *Wie zijn de meiden van Asja? De gang naar de jeugdprostitutie*. Amsterdam: SWP.
- Dijke, A. van, & Terpstra, L. (2014). Complexiteit van loverboy problematiek maakt specialistische behandelcentra noodzakelijk. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 53 (1), 3-19.
- Inspectie van het Onderwijs (2009). *De staat van het Nederlandse onderwijs. Onderwijsverslag 2007/2008*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Jeugdzorg Nederland (2013). *Kwaliteitskader voorkomen seksueel misbruik in de jeugdzorg*. Utrecht: Jeugdzorg Nederland.
- van der Kolk, B., (2005). Developmental trauma disorder: Towards a rational diagnosis for chronically traumatized children. *Psychiatric Annals*, Mei 2005.
- Mein, A.G., Los, V., Jansma, A., Distelbrink, M., & Verwijs, R. (2014). *De effectiviteit van behandelmethoden voor slachtoffers van loverboys. Een voorstudie, in opdracht van VWS, met financiering van ZonMw. Eindrapportage*. Utrecht : Verwey-Jonker Instituut, 2014
- Ministerie Veiligheid en Justitie. (2011). *Actieplan 2011-2014 - Rijksbrede aanpak loverboyproblematiek* - gezamenlijke uitgave van Ministerie van Veiligheid en Justitie Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Ministerie Veiligheid en Justitie. (2012). *Toezeggingen debat mensenhandel, kamerbrief 3 juli 2012*. Den Haag : Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Ministerie Veiligheid en Justitie. (2014). *Nationaal Verwijsmechanisme Slachtoffers Mensenhandel, kamerbrief 23 juni 2014*. Den Haag : Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen (n. d). *Mensenhandel*. Geraadpleegd op www.nationaalrapporteur.nl/mensenhandel
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen (2013). *Mensenhandel. Negende rapportage van de Nationaal rapporteur*. Den Haag: Nationaal Rapporteur
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2014a). *Op goede grond. De aanpak van seksueel geweld tegen kinderen*. Den Haag: Nationaal Rapporteur.
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2014b). *Mensenhandel in en uit beeld II. Cijfermatige rapportage 2008-2012*. Den Haag: Nationaal Rapporteur.
- National Institute for Health and Clinical Excellence (2005). *Post-traumatic Stress Disorder (PTSD): the Management of PTSD in Adults and Children in Primary and Secondary Care*. NICE clinical guideline 26. Gevonden op <http://guidance.nice.org.uk/CG26> [NICE guideline].
- Nijhof, K. (2011). *Crossing Barriers Evaluation of a new compulsory residential treatment program for youth*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Oosten, N. van, Boote, M., Repetur, L., Veenstra, J. & Goes, A. (2013). *Jongens prostitutie - Minderjarige jongens die hun lichaam exploiteren*. Utrecht: Movisie

- Repetur, L. (2009). *Een loverboy is géén pooierboy*. Utrecht: Movisie.
- Schouten, R., Oudhof, M., Zoon M., & Steege, M. van der (2012). 'Wat werkt in de hulpverlening aan Pubermeisjes?'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Schuengel, C., Venmans, J., IJzendoorn R. van, & Zegers, M. (2006). *Gehechtheid strategieën van zeer problematische jongeren. Onderzoek, diagnostiek en methodiek*. Amsterdam: SWP.
- Slotboom, A., Bekkum, A.H. van, Wijkman, M.D.S., Jong, R. de, Hendriks, J. (2014). *Preventie van seksueel misbruik in de residentiële jeugdzorg. Een onderzoek naar revictimisatie en daderschap*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam - Faculteit der rechtsgeleerdheid, WODC
- Terpstra, L., Dijke, A. van & San, M. van (2005). *Loverboys, een publieke zaak. Tien portretten*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Terpstra, L., & Dijke, A. van (2014). *Loverboyslachtoffers en hulpverlening*. (in voorbereidig).
- Vaan, K.B.M. de, Boer, M. M. de, & Vanoni, M. C. (2013). *Genderscan Aanpak huiselijk geweld*. Amsterdam: Regioplan.
- Verwijs, R., Mein, A. G., Goderie, M., Harreveld, C., & Jansma, A. (2011). *Loverboys en hun slachtoffers. Inzicht in de aard en omvang problematiek en in het aanbod aan hulpverlening en opvang*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Zanetti, V.S.M & Kanters, K. (2009). *Management samenvatting: analyse loverboys op internet*. Politiecorps Rotterdam-Rijnmond.

BIJLAGE 1

Deelnemers klankbordgroepen

Annemieke van Barneveld	De Rading
Maaïke van den Bos	Intermetzo
Susana Castilla Carrasco	Horzion
Jean Custers	Politie Rijnmond
Gerda de Groot	Fier
Yolande Harff	Parlan
Janny van Heerbeek	Stek Jeugdhulp
Didi Heunders - Speessen	Stichting Jeugdzorg Sint Joseph
Leoniek Kroneman	Intermetzo
Roos Koolhof	Spirit (Meisa & Qpido)
Margriet Kusters	Kompaan & de Bocht
Wietske Mous	Spirit (Meisa & Qpido)
Andrea Ossenblok	Kompaan & de bocht
Leon van Sasse	Bureau Jeugdzorg Haaglanden
Maurice Soijo	Hoenderloo Groep/Pluryn
Bregje Spaans	De Rading (Pretty Woman)
Jeanine te Velthuis	Intermetzo (Expertisecentrum Kwetsbare Meiden)
Ilona Verkooijen	Kompaan & de Bocht
Iekje de Vries	Transferium/Parlan

Gesprekspartners

Sylvana Boer	Politie Eenheid Rotterdam Opsporing Jeugd
Margreet de Boer	Onderzoeker
Ineke van Buren	Fier
Frank Candel	Jeugdzorg Nederland & Intermetzo
Jean Custers	Expert Mensenhandel Politie Eenheid Rotterdam
Corinne Dettmeijer	Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen
Anke van Dijk	Fier
Merel van Groningen	Ervaringsdeskundige, schrijfster en grondlegger MvG-project
Peter Hollebrandse	Politie Eenheid Rotterdam Opsporing Jeugd
Klaas Kooijman	Nederlands Jeugdinstituut
Corrine van Kleef	Mensenhandelofficier Midden Nederland
Marlies Levels	Helse Liefde
Danny ter Laak	Openbaar Ministerie & Taskforce Mensenhandel
Andre Rouvoet	Voorzitter commissie Kwaliteitskader Voorkomen Seksueel Misbruik in de Jeugdzorg
Anna Sarbo	CoMensha
Bas de Visser	CoMensha

De meiden van Fides Fides - Meiden Behandelgroep De Rading

BIJLAGE 2

Artikel 273f Wetboek van Strafrecht

- 1 Als schuldig aan mensenhandel wordt met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie gestraft:
  - 1° degene die een ander door dwang, geweld of een andere feitelijkheid of door dreiging met geweld of een andere feitelijkheid, door afpersing, fraude, misleiding dan wel door misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, door misbruik van een kwetsbare positie of door het geven of ontvangen van betalingen of voordelen om de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap over die ander heeft, werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met het oogmerk van uitbuiting van die ander of de verwijdering van diens organen;
  - 2° degene die een ander werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met het oogmerk van uitbuiting van die ander of de verwijdering van diens organen, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;
  - 3° degene die een ander aanwerft, medeneemt of ontvoert met het oogmerk die ander in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling;
  - 4° degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt of beweegt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar te stellen dan wel onder de onder 1° genoemde omstandigheden enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar stelt;
  - 5° degene die een ander ertoe brengt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling of zijn organen tegen betaling beschikbaar te stellen dan wel ten aanzien van een ander enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van die handelingen of zijn organen tegen betaling beschikbaar stelt, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;
  - 6° degene die opzettelijk voordeel trekt uit de uitbuiting van een ander;
  - 7° degene die opzettelijk voordeel trekt uit de verwijdering van organen van een ander, terwijl hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat diens organen onder de onder 1° bedoelde omstandigheden zijn verwijderd;
  - 8° degene die opzettelijk voordeel trekt uit seksuele handelingen van een ander met of voor een derde tegen betaling of de verwijdering van diens organen tegen betaling, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;
  - 9° degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt dan wel beweegt hem te bevoordelen uit de opbrengst van diens seksuele handelingen met of voor een derde of van de verwijdering van diens organen;
- 2 Uitbuiting omvat ten minste uitbuiting van een ander in de prostitutie, andere vormen van seksuele uitbuiting, gedwongen of verplichte arbeid of diensten, slavernij en met slavernij of dienstbaarheid te vergelijken praktijken;

- 3 De schuldige wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van vijfde categorie, indien:
  - 1° de feiten, omschreven in het eerste lid, worden gepleegd door twee of meer verenigde personen;
  - 2° de persoon ten aanzien van wie de in het eerste lid omschreven feiten worden gepleegd, de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt.
- 4 Indien een van de in het eerste lid omschreven feiten zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft of daarvan levensgevaar voor een ander te duchten is, wordt gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.
- 5 Indien een van de in het eerste lid omschreven feiten de dood ten gevolge heeft, wordt gevangenisstraf van ten hoogste achttien jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.
- 6 Artikel 251 is van overeenkomstige toepassing.

